

Darreres aportacions arqueològiques al coneixement de la ciutat de Lleida en època moderna

Amb aquest treball volem presentar l'aportació al coneixement de l'evolució de la ciutat de Lleida en època moderna, de les dades obtingudes en les nombroses intervencions arqueològiques realitzades a la ciutat els darrers anys.

La implicació de la ciutat en els conflictes bèl·lics dels segles XVII, XVIII i XIX, va marcar-ne el desenvolupament urbanístic, ja que va quedar supeditat a les necessitats defensives, que van comportar la destrucció sistemàtica del barri de la Suda, per la construcció d'una ciutadella militar al turó de la Seu Vella i traumàtiques mutilacions a la part baixa de la ciutat.

Les dades arqueològiques ens permeten restablir les diferents fases i conseqüències d'aquest procés de fortificació i les característiques urbanístiques de la ciutat, alhora que l'estudi dels materials mobles recuperats en el decurs de les intervencions, ha permès establir perioditzacions, força acotades pels esdeveniments històrics, en l'evolució de les produccions ceràmiques.

Paraules claus: Lleida moderna, fortificació, ciutadella militar, urbanisme, produccions ceràmiques.

La contínua activitat arqueològica desenvolupada a la ciutat de Lleida va aportant les dades necessàries per establir les pautes del seu desenvolupament urbanístic en els diferents períodes històrics documentats. En aquest sentit, la pràctica de l'anomenada arqueologia urbana ha suposat un punt d'inflexió en el coneixement de la ciutat en època moderna, afegint a les dades històriques conegudes la plasmació física del seu espai urbà.

De les 92 intervencions arqueològiques inventariades a la ciutat de Lleida amb resultats positius, en 65 s'han documentat restes constructives d'època moderna (figs. 1 i 2). Hem de tenir en compte, però, que en un 20% d'aquestes intervencions únicament s'han localitzat estructures soterrànies, com són cellers i cups, o retalls de difícil interpretació, els quals foren amortitzats en època moderna. Freqüentment, les

With this work we want to give to know the contribution to the knowledge of the evolution of the city of Lleida in modern age, of the data obtained in the numerous archaeological interventions carried out in the city the last years.

The implication of the city in the war like conflicts of the XVII, XVIII and XIX centuries mark their development related to town-planning when being subordinated to the defensive necessities that behaved a systematic destruction of the neighborhood of la Suda, for the constructions of a military citadel in the hill of the Seu Vella of Lleida and traumatic mutilations in the low part of the city.

The archaeological data allow to settle down the different phases and consequences of this fortification process and the characteristic science of town-planning of the city, at the same time that the study of the material furniture has allowed to establish periods, quite enclosed for the historical events, in the evolution of the ceramic productions.

Key Words: Modern Lleida, fortification, military citadel, town-planning, ceramic productions.

restes d'època moderna, en trobar-se en una cota elevada, són les més afectades per les construccions contemporànies i, per tant, presenten un elevat grau d'arrasament, fet que en dificulta la interpretació i en limita l'aportació al coneixement de la ciutat.

L'inici de l'època moderna es caracteritzà, a grans trets, per la continuïtat respecte a l'estructura bàsica de la ciutat. Durant el segle XVI i la primera meitat del segle XVII el seu aspecte era gairebé idèntic al de segles anteriors, una ciutat amb el perímetre emmurallat, de trama medieval vertebrada per la presència del riu i del turó. La part alta de la ciutat, que s'estenia pel turó i les seves vessants menys escarpades, tenia una muralla pròpia que encerclava el barri de la Suda, on es localitzaven alguns dels edificis més emblemàtics de la ciutat, i un tancament que aïllava el palau reial situat en el punt més alt de

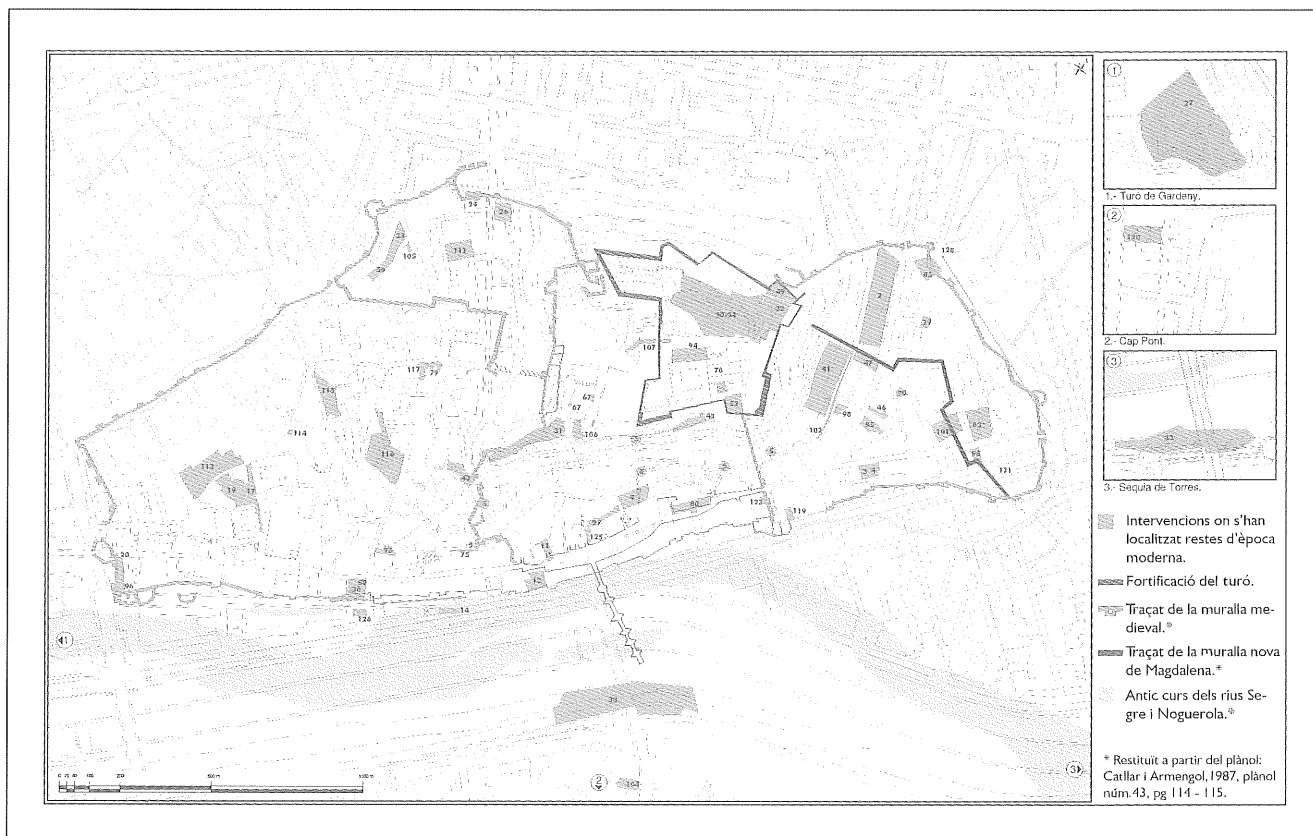
la resta del barri. Els esdeveniments bèl·lics en què la ciutat es va veure involucrada a partir de mitjan segle XVII articularan el canvi en la seva morfologia. L'inici de la guerra dels Segadors i la necessitat de fortificar la plaça de Lleida, atesa la seva estratègica ubicació com a porta del Principat des de ponent, constitueixen el punt de partida en la brutal transformació del turó de la Seu Vella en una ciutadella militar, alhora que comportaran traumàtiques mutilacions en la part baixa de la ciutat.

El turó

L'any 1992, coincidint amb la creació de la figura de l'arqueòleg municipal i amb el moment en què l'Ajuntament de Lleida es fa càrrec de les intervencions

arqueològiques realitzades al municipi, es reprenen les tasques d'excavació del recinte del palau de la Suda. Aquesta nova campanya suposà l'inici de tota una sèrie d'intervencions arqueològiques al turó de la Seu Vella. Actuacions sempre vinculades amb l'execució del Pla Especial del Turó, projecte urbanístic que pretèn dotar el turó de nous accessos, de zones urbanitzades, d'equipaments culturals i de serveis per poder reintegrar aquest espai dins del teixit urbà, recuperant la funció simbòlica que va perdre com a conseqüència de l'aïllament que comportà la seva fortificació (LLOP 1991; PUIG, SÁEZ 1999, 184).

Amb la mateixa direcció i amb la voluntat de restaurar i revaloritzar el conjunt monumental de la Seu Vella, que inclou, a més de l'antiga catedral, les construccions de la Canonja, el Servei del Patrimoni

INT-02 Antic Portal de Magdalena	INT-76 C. Cavallers, 10
INT-03 C. Carme, 32-36	INT-79 C. Tallada, 1
INT-04 C. Carme, 38-42	INT-80 C. Sant Joan, Vial
INT-05 Canyaret	INT-83 C. Cardenal Remolins, 9-11
INT-09 Pça. Sant Joan, 10	INT-85 C. Magdalena, 22
INT-11 C. Clavell, 1-12	INT-86 C. Anselm Clavé, 49
INT-12 La Paeria	INT-89 C. Major, 45
INT-14 Cantonada Av. Blondel/Av. Madrid	INT-90 C. Democràcia, 19
INT-17 C. Sant Anastasi, Vial	INT-94 Turó Seu Vella, Casa d'Exercicis
INT-19 C. Sant Anastasi 5-15	INT-95 Rbla. Ferran, 43
INT-20 C. Sant Antoni, 51	INT-96 Av. Blondel, 88
INT-23 C. Sant Carles, 13-15	INT-97 Pça. Sant Joan, 6-9
INT-24 Església de Sant Martí	INT-98 C. La Parra, 24-28
INT-26 C. Sant Martí, 62	INT-101 C. Democràcia, 6-8
INT-27 Turó de Cardeny	INT-102 C. la Parra, Vial
INT-29 C. Comtes d'Urgell, 9	INT-104 Avgda. de les Garrigues 4
INT-30-34 La Suda	INT-105 C. Sant Carles, 11
INT-31 Turó Seu Vella, Llengua de Serp	INT-106 Turó S. V. Llengua de Serp, Nou Accés
INT-32 Turó Seu Vella, Antiga Caserna de Cavalleria	INT-107 Turó S. V. Pont Llevadís Mitja Lluna
INT-33 Cap Pont	INT-111 La Panera
INT-36 Av. Blondel, 54	INT-113 C. Lluís Besa, Arxiu Provincial
INT-41 C. La Parra, 1-31	INT-114 C. dels Llopis, 20
INT-43 C. Gairolles, 2-6	INT-115 C. La Palma, 28-48
INT-46 C. Bafart, 6-8	INT-116 Illa Cavallers-Roser
INT-47 C. Costa de Magdalena, 12	INT-117 C. Tallada, 3
INT-48 Turó Seu Vella, Vessant sud-est	INT-119 C. Blanquers, 4-6
INT-49 Turó Seu Vella, Vessant nord-est	INT-120 C. Alfons II, 6
INT-52 Turó Seu Vella, Contraballard de la Reina.	INT-121 Xarxa cablejat, Rbla. Ferran. (Passeig)
INT-58 C. Jaume I, 11-21	INT-123 C. Baixada de la Trinitat, 3
INT-67 Turó Seu Vella, Pça. de Pompeu Fabra	INT-125 Pça. Sant Joan, 2
INT-70 Seu Vella	INT-126 Xarxa cablejat, Mur de Blondel
INT-75 C. Seminari, 22-24	INT-128 Xarxa cablejat, C. Anselm Clavé (vial)

Fig. 1. Plànol de la ciutat de Lleida amb les intervencions arqueològiques on s'han localitzat restes d'època moderna.

Fig. 2. Llistat de les intervencions realitzades a la ciutat de Lleida on s'han documentat restes d'època moderna.

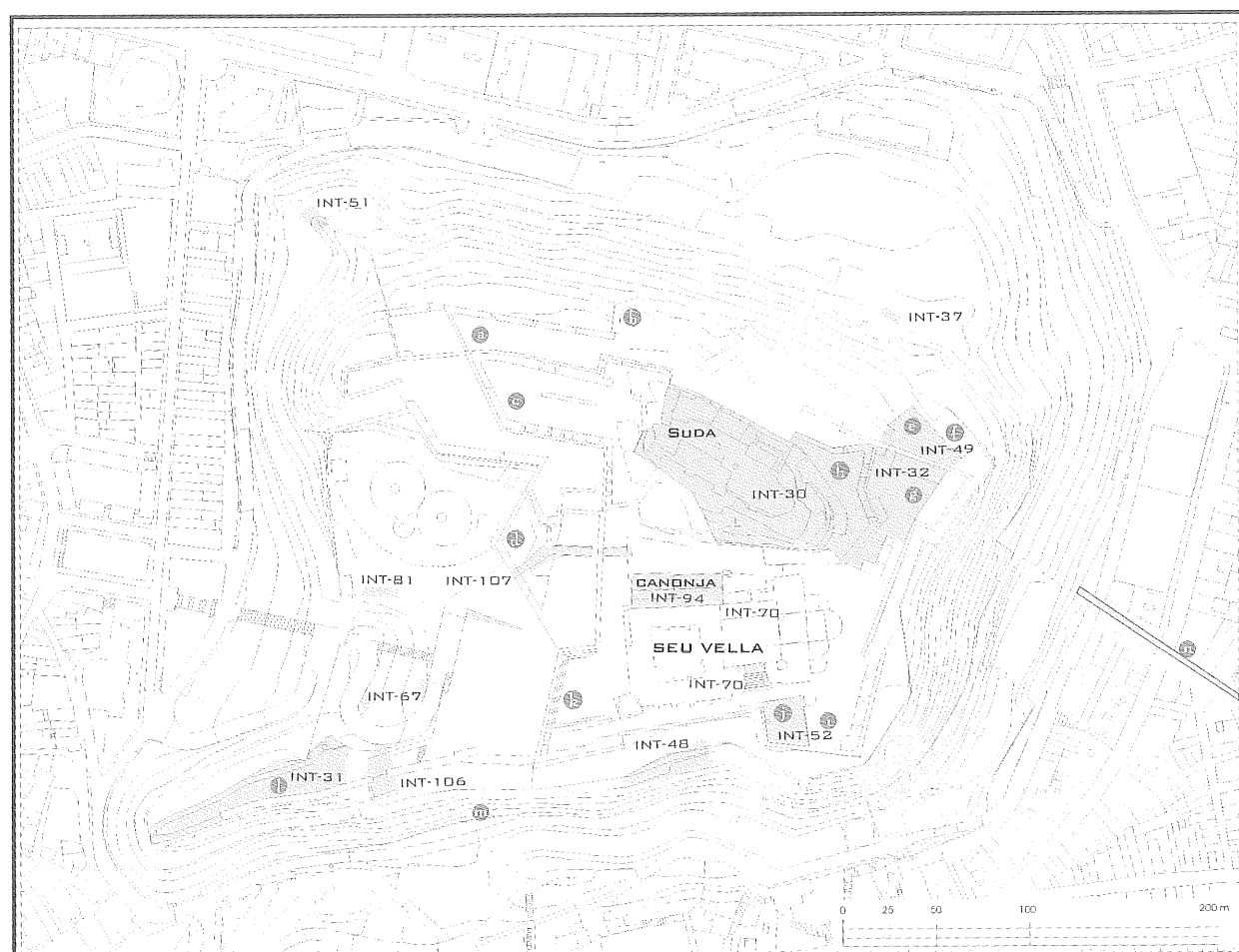
Arquitectònic de la Generalitat va redactar l'any 1993 el Pla Director de la Seu Vella (FRESQUET, SOLSONA 1993; NAVARRO *et al.* 1999). El pla té en compte, a més dels valors artístics i arquitectònics del conjunt, el seu vessant històric i, en conseqüència, preveu la necessitat de realitzar estudis històrics i arqueològics previs a les tasques de restauració. Amb aquest motiu, i en col·laboració entre el Servei d'Arqueologia de la Generalitat i la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida, prèviament a l'execució de les diferents fases de restauració, es realitza una intervenció a la zona, com va ser el cas de l'àrea localitzada davant de la porta dels Fillols, l'any 1997, i en l'interior de la casa d'Exercicis els anys 1998 i 2001.

Les dades obtingudes en les diverses intervencions realitzades en el conjunt del turó, juntament amb la documentació històrica i la cartografia antiga (CATLLAR, ARMENGOL 1987), permeten reconstruir el procés de la seva fortificació, que com veurem no

va ser una obra unitària, sinó que es va anar gestant des de la segona meitat del segle XVII fins ben avançat el segle XIX.

Entre els estudis realitzats sobre aquest procés cal destacar les diferents obres o capítols de l'historiador local J. Lladonosa dedicats al barri de la Suda (LLADONOSA 1970; 1972; 1976 i 1979) on es recullen bona part de les dades històriques conegudes sobre la seva transformació en fortalesa.

L'any 1991, dins de l'estudi històric i arqueològic del turó de la Seu Vella realitzat en col·laboració entre el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat i la Universitat de Lleida, i coordinat per P. Castell i J. Ruiz de Arbulo, J. Tort va recopilar tota la informació disponible, bàsicament gràfica, sobre el conjunt de les muralles històriques del turó. Les dades històriques recollides són, a manca d'un buidatge sistemàtic dels arxius, les mateixes que va reproduir Lladonosa en obres anteriors. Aquesta primera

■ ZONES DEL TURÓ ON S'HAN REALITZAT INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGIQUES.

INT- NUMERACIÓ DE LES DIFERENTS INTERVENCIÓNS

● Baluard Punxegut	● Contrabaluard de Louvigny	● Baluard de la Reina	● Vessant Sud-Est
● Baluard Francès	● Pous de Gel	● Contraguardia de la Reina	● Muralla nova de Magdalena
● Baluard del Rei	● Baluard de Louvigny	● Baluard de Brito o Assumpció	
● Baluard de la Mitja Lluna	● Plaça alta de Louvigny	● Llengua de Serp	

Fig. 3. Ciutadella del turó de la Seu Vella. Emplaçament dels baluards defensius i localització de les zones intervingudes arqueològicament.

aproximació a la gènesi de les estructures defensives roman a hores d'ara inèdita (TORT 1991).

La resta de treballs fan referència a sectors de la ciutadella. Així, per exemple, dins dels estudis sobre els edificis de la Seu Vella (GONZÁLEZ *et al.* 1998; LORÉS 1993; MUÑOZ 1991), la Canonja (GIL, LORÉS 2000) i la Suda (ESPAÑOL 1996) hi ha un apartat on es recullen les conseqüències que la militarització del turó va comportar per als edificis medievals emplaçats en la part alta de la ciutat.

En la mateixa línia hem d'emmarcar les memòries de totes les intervencions arqueològiques realitzades a diferents indrets del turó, presentades al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (CAMPS *et al.* 1986; GIL 1998 i 1999; GIL, LORIENTE, PAYÀ 1993; GIL, PAYÀ 1996 a, b, c, d; 1997 i 2001; LORIENTE 1992), totes inèdites. Els resultats de les quals han estat parcialment recollits en obres de difusió de la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament (LORIENTE, GIL, PAYÀ 1996; OLIVER, PRIM 1995).

Finalment, cal assenyalar l'existència de treballs puntuals com els realitzats sobre els Pous de Gel (CORBELLÀ 1991) o sobre els setges que patí la ciutat durant la guerra dels Segadors (GONZALO *et al.* 1997).

El recinte del palau reial: la Suda

La part més elevada del turó, coneguda com la roca Sobirana, acull la construcció medieval del palau Reial. Les tasques arqueològiques d'aquesta zona i el seu entorn s'iniciaren l'any 1986 i, com hem assenyalat anteriorment, es reprenen l'any 1992, i es continuen els anys 1993 i 1997.

Fruit de les continuades campanyes, s'ha constatat la successió de les diferents ocupacions de l'indret, on les primeres estructures documentades daten del segle II aC, tenint en compte però, l'existència de materials fora de context des del segle V aC (PAYÀ *et al.* 1996).

La campanya de 1986, que se centrà en la zona nord i el pati del palau reial, i la de 1997 on, entre altres zones, s'excavaren les vessants nord-est i sud del recinte del palau, han aportat valuoses dades per establir l'evolució constructiva d'aquest recinte i de les estructures defensives que l'envolten en època moderna, on hem pogut individualitzar fins a sis fases constructives:

La primera, emmarcada en la guerra dels Segadors, on les restes més rellevants corresponen a les de la falsa Braga que envoltà el palau reial de la Suda, construïda sota el comandament del general Brito entre els anys 1644 i 1647. Partint del tancament nord, el castell quedarà encerclat per una nova muralla, pels costats est, sud i oest amb baluards poligonals i quadrats. La construcció d'aquesta falsa Braga anul·là l'accés original al palau des de la vessant est i provocà l'obertura d'un de nou per la nau de ponent.

Des d'aquest moment el palau fou convertit en caserna militar. En els primers moments de l'ocupació, malgrat que es van realitzar les reformes necessàries per arranjar els espais als usos militars i per habilitar l'allotjament de la guarnició, se'n va mantenir la integrat constructiva, que no es veurà realment afectada fins a la primera meitat del segle XVIII, en què el vell castell reial serà transformat en caserna de l'exèrcit felipista.

En plànols militars del primer terç del segle XVIII (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 28-40) s'identifica a la vessant est del turó de la Suda un polvorí. Aquesta estructura fou documentada, durant el procés d'excavació l'any 1997, sota els potents farciments que havien servit per construir la plaça alta de Louvigny. Es tracta d'una gran habitació de planta quadrada de 90 m², amb sengles murs que delimiten i encerclen l'espai que hi havia davant la seva entrada. Es van poder constatar les conseqüències de la seva destrucció, que va ser causada per l'explosió dels materials emmagatzemats. Totes les parets, especialment el tancament oest i sud, i el paviment presentaven evidències de combustió violenta.

No podem establir en quina mesura l'explosió d'aquest polvorí va desencadenar les reformes que es realitzen en la fase següent (1728-1735), que van comportar un canvi radical en la topografia d'aquesta vessant. Per primera vegada l'espai existent entre la falsa Braga que hi ha als peus del castell Reial i els límits del baluard inferior s'articulà en dues plataformes ben diferenciades (baluard de Louvigny i plaça Alta de Louvigny), adquirint una morfologia que, a grans trets, perdura fins als nostres dies (fig. 4.1).

Una de les obres més importants relacionades amb la construcció de les esmentades plataformes i baluards fou la substitució del tram de la muralla medieval amb torres que davallava des de l'angle nord-est de la Suda fins al pous de gel per una cortina llisa i atalussada adaptada a les noves necessitats defensives.

Contemporàniament a aquestes reformes, també es modifica el tancament nord del palau Reial, en afegir-hi un cos de sis troneres recrescudes sobre els antics murs medievals i àrabs de la fortalesa. Altres reformes al palau consistiren en un nou sistema de desguassos del pati interior i l'anul·lació del passadís que comunicava la porta d'entrada amb la nau nord-est. També a la vessant sud documenten una zona utilitzada com a abocador que anul·la parcialment la falsa Braga de mitjan segle XVIII, ja molt enrunada el 1735.

Entre els anys 1806 i 1812, durant la guerra de la Independència, es produeixen importants reformes a la plaça Alta de Louvigny, en modificar-ne radicalment l'aspecte i la funcionalitat que havia tingut a la fase anterior. Una de les actuacions constructives més rellevants consistí a anul·lar amb una gran quantitat d'abocaments la terrassa inferior de la plaça alta, que fins aquest moment encara estava dividida en dos nivells separats pel mur de maons que delimitava l'espai de davant del desaparegut polvorí. Aquesta acció es produí després d'haver destruït el coronament de l'esmentat mur i d'anivellar amb terres la superfície de la plaça alta fins a la cara est de l'antiga falsa Braga. Amb tota la superfície de la plaça alta a un mateix nivell, desapareix també, sota els potents farciments, el mur o banquetta de maons que hi havia adossat al tancament nord d'aquest espai.

L'acció següent consistí a augmentar els gruixos del tancament nord i est de la plaça alta, mitjançant sengles murs de 4 metres d'ample i 1,40 d'alçada, recolzats sobre els farciments i estructures de tancament anteriors. El nou mur estarà dotat de dues troneres. El tancament est, situat damunt del baluard de Louvigny, no sembla haver patit reformes tan

significatives, i el seu aspecte es manté fins avui dia, bastant fidel al projecte assolit entre 1806 i 1812, quan es prolonga vers el sud, i s'obren les troneres.

Molt probablement, totes les obres a la vessant est de la roca Sobirana que es van dur terme entre 1812 i 1847 van ser realitzades per refer els danys que havia ocasionat l'explosió del polvorí situat a l'interior de la torre meridional (torre dels Jueus) el dia 16 de juliol de 1812, utilitzada per les tropes franceses que ocupaven la ciutadella. Aquesta explosió provocà la desaparició de bona part de l'extrem de llevant del palau, destruï part de la nau sud i arrasà per complet la torre d'homenatge, de la qual només ens ha arribat una petita part dels fonaments i les evidències de l'explosió en la roca recremada. Una explosió tan violenta, els estralls de la qual van afectar la catedral i fins i tot cases del barri de Magdalena (OLIVES 1944, 45), deuria deixar l'antiga falsa Braga que rodejava el castell i, especialment, el tram i baluards que hi havia a la vessant est, molt malmesa.

Les reformes no es van fer esperar i els propis francesos seran els encarregats d'erigir una nova falsa Braga que modificarà substancialment l'aspecte de la vessant est i l'extrem oest de la plaça Alta de Louvigny. Amb la desaparició de la torre del Jueus, que era l'element més a llevant de tot el palau, la nova falsa Braga s'aproxima al malmès tancament del palau. Aquesta reestructuració de l'espai va implicar una reducció de la superfície de la plaça Alta de Louvigny, atès que una part va quedar inclosa dins l'espai delimitat per la nova falsa Braga.

Per la defensa de l'angle nord-est d'aquesta nova falsa Braga es va construir un baluard, guanyant una superfície de 45 m² a la vessant nord. Per aquest motiu es van aixecar dos nous tancaments. La construcció es realitzà des de la terrassa inferior al temps que s'omplia de terra l'espai interior. L'excavació de bona part dels farciments constructius ens ha permès observar i identificar diferents nivells separats per una prima capa de morter de calç, testimonis d'un procés realitzat simultàniament amb l'obtenció de les diferents filades.

Un cop definit el baluard, la nova falsa Braga s'estendrà cap al sud, mitjançant una cortina que passarà per sobre de l'espai que havia ocupat anteriorment la torre dels Jueus. S'unirà al flanc nord amb un nou baluard, construït pràcticament sobre el mateix emplaçament que havia ocupat el baluard sud-est de l'antiga falsa Braga. Segons es desprèn dels plànols antics, el nou tancament s'uní definitivament, per la vessant sud, a les restes de cortina que encara quedaven dempeus, d'aquell primer sistema defensiu que encerclava el palau Reial.

En aquest mateix període hem de situar la vintena d'enterraments localitzats a l'interior de la nau nord-est del palau un cop es va enderrocar (a partir de 1794). Es tracta d'inhumacions amb fossa simple, de parets inclinades i fons pla, sense cap tipus de senyalització, exceptuant les pedres que en alguns dels enterraments podrien indicar la posició del cap. Els individus estan disposats de decúbit supí, orientats E-W o W-E, amb les cames estirades i els braços flexionats sobre la pelvis o el tòrax.

No és fàcil establir la causa que provocà la necessitat d'utilitzar aquest espai com a necròpoli.

La podem trobar tant en el setge de 1810 com en l'explosió del polvorí al 1812, amb la tropa francesa reclosa dins del recinte del castell, sense deixar de banda que la fam i misèria de començament de segle, agreujada per la guerra, culminarà amb una gravíssima epidèmia que es declararà a Lleida al 1812 (REMON 1992, 532).

Des del final del segle XVIII a la nau sud de la Suda la façana del pati cedia, com es pot veure en la descripció del plànol datat l'any 1796 (Plànol general del castillo de Lleida (1796). Madrid. Servicio Histórico Militar, n° 9355, a ESPAÑOL 1996, fig. 8), on es fa esment d'aquesta patologia i de la necessitat de construir uns contraforts nous. Es van bastir finalment durant el segle XIX, en forma de prisma atalussat damunt les semicolumnes que van quedar des d'aleshores totalment emmascarades.

"...Este edificio colocado en el Matchon del Castillo Principal de esta Plaza, así por su mucha elevacion sobre la Campaña como por su robustez debe considerarse a prueba; es de cal y canto rebestido de piedra labrada y con la reparación que se le ha hecho esta de mucha duracion; el lienzo de pared del Cuartel que cae al patio o frente de la bateria está desplomado por lo que deben hacerse unos contrafuertes, no obstante que hace un año que le ripieron y serraron las aberturas que interiormente resultaban y no se ha advertido en ellas la menor novedad, lo que indica que la obra está bien sentada..."

A mitjan segle XIX es produeix l'enderroc i desapareix la falsa Braga erigida a començaments de la centúria, destrucció que està directament relacionada amb l'execució d'un projecte que implicà la construcció d'un nou accés al palau des de llevant. Es tractava d'un camí que partia des de davant de la porta de l'Anunciata de la Seu Vella i que, serpentejant per la vessant est, permetia accedir fins a la plataforma de roca que havia ocupat la planta de la torre d'homenatge. Des d'aquest punt i a través de la nau sud enderrocada s'accedia finalment a l'interior del pati.

L'antiga caserna de Cavalleria

En el solar de l'antiga caserna de Cavalleria el Pla Especial del Turó preveu la futura construcció d'un restaurant i d'un ascensor que ha de permetre la comunicació d'aquesta plataforma amb la localitzada sobre els pous de gel. Per aquest motiu, es van realitzar els anys 1993 i 1995 dues campanyes d'excavacions durant les quals es van realitzar un total de 16 sondejos que van cobrir el 65% de la superfície del solar.

A banda de les sitges d'època andalusina (LORIENTE 2001) i de l'estratigrafia medieval, la majoria d'elements documentats corresponen a les construccions militars d'època moderna. Malauradament, les dades obtingudes amb la intervenció no són de gran vàlua a l'hora de precisar-ne la datació, que ha estat establerta a partir la informació que ens aporten les dades històriques, els plànols antics i el paral·lels amb altres restes del turó.

A partir de 1641 aquest espai quedà gairebé definit en els seus angles nord i est, mitjançant la construcció del baluard de Cantelmo (CATLLAR, ARMENGOL

1987, plànol núm. 14; p. 54, núm. 4). Els tancaments oest i sud encara no estan construïts, i queda una àmplia explanada des dels absis de la Seu Vella fins a la banda est de la falsa Braga que envoltava el castell Reial, tal com s'aprecia en un plànol datat l'any 1647 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànol núm. 11, 48-49). En aquest moment la muralla nord del baluard s'adossa a l'antiga línia de tancament de la ciutat, incorporant a la seva planta una de les torres.

El solar de cavalleria es manté fins al setge de 1707 amb pocs canvis. L'única obra de nova construcció que sembla realitzar-se al solar correspon a les troneres, que apareixen dibuixades en un plànol datat l'any 1707, abans de la construcció del baluard de Louvigny (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 83).

El tancament nord d'aquest baluard fou destruït per l'artilleria durant el setge de 1707. Entre aquesta data i 1725 es degué realitzar l'obra de restitució, que comportà l'anul·lació de l'antic angle de la muralla medieval i torre que havia quedat incorporada en el tancament nord-oest del baluard de Cantelmo. El canvi en el parament exterior reflecteix clarament aquesta acció constructiva.

Al mateix temps, es construí imbricat amb el nou tancament un túnel, la funció del qual era permetre la comunicació entre el baluard i la plataforma inferior. Aquest accés fou localitzat i excavat durant la campanya de 1995, se'n deixà transitable el recorregut i es recuperà en planta una claraboia i l'encaix d'una porta llevadissa.

El límit est del baluard no ofereix cap alineació nova respecte a la fase anterior. L'observació del parament exterior mostra la restitució de les filades més altes del tancament, mentre que la resta corresponen al mur erigit al segle XVII amb la construcció del baluard de Cantelmo.

No serà fins més endavant, segurament entre els anys 1728 i 1737, quan es construirà el tancament oest del baluard. L'objectiu d'aquesta nova construcció era folrar el fort desnivell entre la falsa Braga del castell Reial i el terraplè del baluard i d'aquesta manera optimitzar-ne la funció defensiva. Amb la construcció d'aquest nou pany de muralla, el castell Reial, no solament quedava protegit per l'antiga falsa Braga sinó que era definitivament aïllat de l'esplanada sobre la qual s'erigia la Seu Vella.

Relacionada amb el moment de la construcció d'aquest tancament hem de situar la poterna sud del túnel, que sembla respondre més a una adequació de l'entrada del túnel al nou tancament, que al seu accés original (fig. 4.2).

A partir de 1737 es realitza la restitució del coronament dels murs de tancament nord i est amb la construcció de les troneres. És una de les últimes reformes militars que es practiquen al solar, on les úniques construccions posteriors són les de les edificacions interiors de final del segle XIX i el tancament sud assolit posteriorment.

La vessant nord-est i els pous de gel

La plataforma, potencialment afectada per la construcció de l'accés que ha de permetre la comunicació entre els pous de gel i l'antiga caserna de Cavalleria, coneguda amb el nom de contrabaluard

de Louvigny o baluard del Rei Alfons a partir del segle XIX, presenta una superfície de planta més o menys triangular, amb una àrea aproximada de 50 m², i un suau pendent a l'est (fig. 4.3).

Simultàniament a l'excavació d'aquest contrabaluard, l'any 1995 es va realitzar el seguiment de les tasques de neteja i recuperació dels pous de gel, localitzats als seus peus, sense que fos necessària una intervenció arqueològica.

La majoria de restes documentades sobre el contrabaluard són del primer terç del segle XVIII i estan relacionades amb les troneres, obertes als murs de nord i oest. Les dades estratigràfiques i la informació dels plànols històrics no permeten precisar més la data de construcció d'aquests tancaments, però sembla molt probable que fossin erigits al mateix temps que es reféu el tancament nord del baluard de Cantelmo, entre 1707 i 1725, substituint el traçat de la muralla medieval, on molt probablement es localitzava el portal de Predicadors. Pel que fa al límit oest, el constitueix la línia defensiva exterior que s'adossa al tram de muralla medieval que transcorria per la vessant nord-est en direcció al portal dels Infants, fet que li dona la morfologia singular que equivocadament va fer creure que es tractava de les restes d'una de les torre medievals de Besora, que protegien el portal de Predicadors (LLADONOSA 1976, 302; 1979, 43). Però no és fins els plànols posteriors a 1735 (CATLLAR, ARMENGOL 1984, plànol 44, 116-117) que aquesta apareix dibuixada. Creiem que en el període comprès entre 1725 i 1737 s'aixeca aquest tancament, al mateix temps que es construeix el baluard de la Reina a la vessant sud-est, amb el que, en un primer moment, quedarà lligat.

Sota els farciments on es recolza el mur de tancament nord, va aparèixer un paviment de molt bona factura cobert amb lloses i amb una pronunciada pendent cap al nord, clarament anterior als tancaments defensius. Molt probablement, formava part de l'antic camí de Predicadors protegit per la torre de Besora, d'època medieval, que segons la planimetria històrica es localitzava en aquest indret. La presència d'aquest element va fer que inicialment plantegéssim la possibilitat que el gran retall excavat a la roca localitzat a l'extrem sud-oest de la plataforma fos part dels fonaments de l'esmentada torre. No hi ha, però, indicis arqueològics suficients per poder afirmar-ho i l'estructura esmentada pot estar directament relacionada amb els pous de gel, i podria correspondre perfectament a una bassa, que omplerta d'aigua durant l'hivern, serviria per a l'aprovisionament de blocs de gel.

Aquests pous de gel, localitzats, com dèiem, als peus de la muralla de tancament nord del contrabaluard, però constructivament anteriors a la mateixa, són dos espais cilíndrics, de gran capacitat, amb una alçada interior de més de 14 metres i un diàmetre de 6,75 metres i 8,75 metres respectivament, més estrets a la base i coberts per una volta rodona que presenta un forat circular al centre, accessible des de la part superior. Tenen un accés central comú localitzat a la façana nord, que es bifurca cap a la porta de cada dipòsit. Es comuniquen amb l'exterior amb dues obertures més baixes que donen a les quatre arcades de maons.

El buidament de la terra acumulada a l'interior dels pous ha deixat a la vista el nivell d'ús i les diverses estructures de canalització i desguàs localitzades a la seva base. Durant les tasques de consolidació de la façana nord, es va recuperar un gran bloc rectangular, fragmentat en dues parts, que conservava la següent inscripció epigràfica:

(...) Q.IL./ A.D.M. (...)DC.XI /UT.COMODI.GELIDA
".....(mil)sisens onze/ per tal que el gel sigui útil"

Sens dubte, aquesta inscripció fa referència a la construcció d'uns pous de gel que sabem que foren erigits sota una ordre del consell de la Paeria del 20 de maig de 1611 (RABASA I RABASA 1983, 345). A finals del segle XVII, quan els pous foren reformats o construïts de nou en un emplaçament proper, la inscripció, que hauria figurat a les parets d'aquells primers, seria utilitzada com a material de construcció i imbricada en les parets dels nous pous de gel, ara disposada al revés amagant el seu contingut.

Contraguàrdia de la Reina

Dins del marc de recuperació i adequació del turó, l'any 1995, es va redactar un projecte d'obres que afectava la plataforma coneguda amb el nom de contraguàrdia de la Reina. L'esmentada plataforma forma part del baluard de la Reina.

En aquesta zona, enfront de la façana sud de la Seu Vella, es trobava des del segle XIII el palau del Bisbe. Palau que, en la primera fase de fortificació del turó, fou incorporat al baluard conegut amb el nom de balcó de Pilats, i que posteriorment fou enderrocant. No coneixem la data exacta en què es produí aquest fet, però cal situar-la en els anys immediats a la capitulació de la ciutat sota el govern del comte de Louvigny. En el plànol 28 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 82-83), datat al 1707, però que per força ha de ser posterior, ja que en la seva llegenda se cita la data de construcció de la Mitja Lluna, al 1708, apareix aquest element sota l'epígraf de "eveché raze"; és a dir, "bisbat arrasat". La demolició total del palau i de totes les seves estances es devia dur a terme l'any 1714 sota el govern del marquès de Dubus (TORT 1981, 32).

En els dos sondejos realitzats durant la intervenció arqueològica es va documentar una fase d'ús d'època anterior a l'enderroc del palau bisbal, 1642-1707, on es produeix una reutilització de l'espai amb la construcció d'un celler i d'un cup (fig. 4.4). També es va identificar un paviment i un pilar, relacionats amb el cos de guàrdia que va funcionar entre la data d'enderroc del palau i la construcció del nou baluard.

El projecte constructiu d'Alejandro Rez de 1725 afectà principalment la remodelació del baluard localitzat a l'angle sud-est, que no era pròpiament un bastió sinó una superfície que encara conservava les traces de la planta i la morfologia de l'antic palau episcopal, on s'aixecà un terraplè adient per bastir-hi la nova estructura defensiva, que passarà a anomenar-se baluard i contraguàrdia de la Reina. En el plànol que recull aquesta proposta constructiva (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànol 39, 106-107; MUÑOZ 1991, fig. 2, 388), podem veure com el nou baluard s'articula en dues plataformes connectades

per una escala i amb troneres a les bandes est i oest de totes dues superfícies. També es contempla la restitució d'un cos de guàrdia i l'antiga línia de la falsa Braga que en el seu moment ja envoltava el palau bisbal. Aquest projecte sofrí algunes modificacions en posar-lo en pràctica, tal com pot apreciar-se en un detallat plànol firmat per l'enginyer militar Marcos T'Serteuens realitzat l'any 1737 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànol 46, 120-121). En aquesta representació el color rosa serveix per assenyalar les obres que s'han començat a construir i el groc per als nous projectes. La plataforma inferior (contraguàrdia de la Reina), resta pràcticament igual que en el primer projecte (1725), i se li afegeix unes escales de cargol que permeten la comunicació directa entre aquesta i el glacis inferior. Per contra, la plataforma superior se simplifica amb una nova proposta que elimina la divisió interna del baluard i les troneres.

Segons la documentació recollida per diferents autors (LLADONOSA 1979, 142; TORT 1991, 32) el baluard i la contraguàrdia de la Reina foren reformats l'any 1780, però les obres comandades pel tinent i governador del rei, Enric de Wijelz, no surten reflectides a la planimetria de l'època. La següent reforma, de la qual en tenim abundant documentació, es produí entre l'any 1806 i el setge de les tropes napoleòniques l'any 1810 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànols 70 i 74, pp. 173 i 181 respectivament). El baluard es reforça amb la construcció de troneres al mur oest de la contraguàrdia, desapareixen el cos de guàrdia i les escales que permetien el pas entre les dues plataformes, i es construeix una línia que tanca la contraguàrdia pel nord, separant-la de la façana sud de la Seu Vella. Sobre aquest darrer element no podem precisar si realment correspon a un muret, o bé es tracta simplement de la representació del desnivell existent entre la contraguàrdia i el nivell d'ús de la catedral.

El 1843, sota el regnat d'Isabel II, el baluard fou restaurat de nou, fet que únicament es podrà confirmar amb un estudi més exhaustiu dels seus paraments. No fou pas aquesta reforma el motiu pel qual el baluard rep el nom "de la Reina", tal com fou assenyalat per la historiografia local (LLADONOSA 1979, 142). Sabem per la documentació dels plànols (plànols 39, etc., CATLLAR, ARMENGOL 1987, 106-107 etc..) que des del primer moment de la seva construcció ja era citat amb aquest terme.

D'aquesta intervenció cal destacar la important aportació a l'estudi de l'evolució de les produccions ceràmiques de la ciutat, ja que es van documentar importants conjunts de vaixel·la de taula, tant en estrats previs a la destrucció del palau del Bisbe, com en els de construccions del contrabaluard, tots dos fets amb poc temps de diferència.

La Llengua de Serp

Les intervencions arqueològiques al baluard conegut com Llengua de Serp, nom que li ve donat per la forma que pren el terreny natural més elevat que descriu un recorregut estret i allargassat, es van iniciar, malgrat que hi ha notícies sobre treballs anteriors (LLADONOSA 1976, 372-73), tot just encetada la dècada dels noranta, relacionades amb les obres

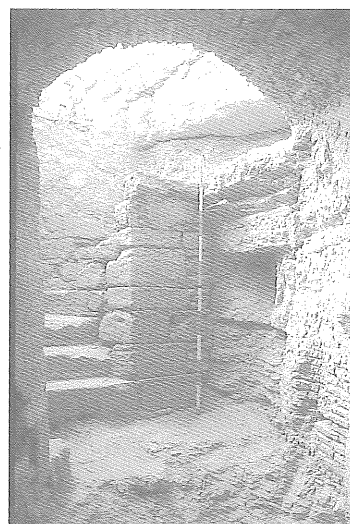

◀ 4.1.-La Suda. Vista de les diverses construccions defensives localitzades a la plaça alta de Louvigny, vessant est. Segles XVIII i XIX.

4.2.-Antiga caserna de Cavalleria. Poterna ▶ d'entrada al túnel que comunica amb la plataforma inferior. Segle XVIII.

▼ 4.3.-Contrabaluard de Louvigny. Vista de les estructures localitzades en la plataforma localitzada sobre els pous de gel. Segle XVIII.

4.4.-Construcció de la Reina. Reutilització d'un àmbit del palau episcopal, amb la construcció d'un cup. Primera meitat del segle XVII. ▼

▲ 4.5.-Estructures localitzades sota els farciments constructius de baluard de la Llengua de Serp. Reestructuració d'un àmbit d'època medieval, amb la construcció d'un cup. Segle XVII.

4.6.-Baluard del Revellí o de la Mitja Lluna. ▲ Estructures defensives anteriors a la construcció del baluard. Segle XVII.

◀ 4.7.-Vessant sud-est del turó. Costa de Sant Joan. Carrer empedrat, i vista de les dues línies de fortificació. Segona meitat del segle XVII i segle XIX.

4.8.-La Canonja. Porta oberta al segle XVI, tapiada a la segona meitat del segle XVII, amb motiu de la construcció del baluard de Brito. ▶

Fig. 4. Estructures d'època moderna localitzades en les diverses intervencions al turó.

d'urbanització de la zona promogudes des d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya. Van continuar amb la realització de sondejos l'any 1991 amb motiu de la seva repavimentació, es van reprendre l'any 1999 amb l'obertura d'un nou accés a la zona de l'ascensor del Canyeret i actualment es realitza el seguiment de les obres de reparació de la pavimentació de la zona.

Aquest indret formava part del barri de la Suda i, segons les fonts, hi havia importants edificacions de la ciutat medieval com el col·legi de la Cartoixa, que van ser enderrocades a partir de 1710 (LLADONOSA 1976, 412) i van quedar soterrades sota els farciments del nou baluard.

Les diverses intervencions han posat al descobert part d'aquesta trama urbana que ens continua essent força desconeguda i han permès documentar l'evolució en època moderna de les construccions bastides en època medieval. Així, per exemple, l'edifici construït al segle xv, localitzat en la zona de construcció del nou accés, al segle xvi es reforma, dividint en dos espais un dels àmbits. Un dels espais es pavimentarà amb totxos, mentre que l'altre serà adequat com a celler, relacionat amb la construcció d'un cup (fig. 4.5). Al segle xvii continuaran les petites obres de reforma amb el reforç dels murs i amb la construcció d'unes escales.

Amb l'inici de les fortificacions borbòniques totes aquestes construccions foren enderrocades i colgades sota els farciments constructius del nou bastió, que segons les fonts històriques no fou enllestit fins l'any 1780 (TORT 1991, 32; i LLADONOSA 1976, 412), però tal com es veu a la planimetria històrica sembla que ja està acabat l'any 1737, i només s'hi observen variacions pel que fa a l'obertura i al tancament d'un dels accessos.

El baluard del Revellí o de la Mitja Lluna

Les tasques de seguiment de la reurbanització i la restauració de la part de la ciutadella compresa entre la porta del Revellí o de la Mitja Lluna i la porta del pont Llevadís han permès documentar l'antic traçat de l'accés al baluard construït segons la planimetria l'any 1708 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 82). Estava fet amb terra piconada i el delimitaven uns blocs de pedra rectangulars, que feien la funció de vorera deixant un pas d'1,5 m.

La troballa més significativa, però, es va produir en rebaixar la cota d'ús del baluard i correspon a les restes d'un estrep de pont i d'una arcada que quedaven seccionades per la porta del Revellí (fig. 4.6). Aquestes estructures poden formar part de la fortificació de l'entrada a la ciutadella projectada des de 1641, de la qual no disposem de cap més tipus de dada.

La vessant sud-est. Costa de Sant Joan

L'any 1995 s'iniciava la construcció a la vessant sud—costa de Sant Joan— d'un accés que des del camí que passa per sota de l'ascensor del Canyeret es comunicués amb la plataforma existent sota la claustrada de la Seu Vella i el baluard de la Reina.

El seguiment de les obres i les dues campanyes d'excavació realitzades els anys 1995 i 1997, van posar en evidència l'ocupació de la zona des d'època romana, amb restes andalusines i part dels potents fonaments d'una construcció medieval. La presència d'una canalització orientada est-oest, ens indica l'existència d'un carrer.

Durant l'època moderna el carrer medieval va ser objecte d'importantes reformes associades a l'aixecament de noves construccions que configurarien una nova façana sud pel vial. En un moment que resulta impossible d'esbrinar si fou contemporani a les esmentades reformes o si succeí anys després, es construí a la vessant sud, concretament a l'extrem est de la zona excavada, un mur de grans proporcions que hem identificat com una antiga línia de fortificació o reforç d'algun element (fig. 4.7). Desgraciadament, els dos fets no tenen cap relació física i resulta impossible establir si van funcionar coetàniament.

La datació de la línia de fortificació establerta a partir dels materials recuperats en la rasa constructiva ens situen a mitjan segle xvii, i entra en un cert grau de contradicció amb les fonts històriques. L'historiador Josep Lladonosa (1976, 401 i ss.), ens situa la progressiva destrucció del barri de la Suda, i dels edificis situats entre el claustre de la Seu Vella i la costa de Sant Joan, a partir de l'inici de la guerra dels Segadors i la instal·lació de les tropes franceses al turó. En el mateix sentit, podem citar el plànol datat la primera meitat del segle xvii (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 30-31), on a l'àrea situada al sud del palau Bisbal i als peus del claustre de la Seu Vella, s'observa unes línies constructives que semblen correspondre a illes de cases del barri de la Suda i no pas a cap línia de fortificació.

Ara per ara, podem afirmar, gràcies a l'arqueologia, que a principis del segle xvii, en aquesta zona del turó, s'inicia la construcció d'elements defensius que serien l'embrió de les profundes transformacions que acabarien convertint el turó en una ciutadella, fent desaparèixer, fins i tot, elements urbans tan recents com el carrer d'època moderna.

Durant la intervenció arqueològica es van documentar també els fonaments de la línia defensiva que actualment tanca el turó. Malgrat que les restes ceràmiques documentades a la rasa de construcció són molt escasses i no permeten donar una datació, existeixen força elements que ens hi ajuden. D'una banda, estratigràficament sabem que és posterior a la línia de muralla de la primera meitat del segle xvii, i d'altra banda, gràcies a la documentació històrica recollida a l'*Atles de Lleida* podem pensar que es tracta d'una construcció del principis del segle xix, ja que si bé en un projecte de 1794 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànol 67, 164) apareix marcada una línia de muralla en la zona on avui tenim la falsa Braga, aquesta té un traçat força diferent, i no és fins un plànol datat al 1810 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, plànol 74, 180) on apareix reflectida amb el mateix traçat i morfologia que podem observar avui.

Finalment, volem recordar que la construcció de la falsa Braga comporta l'anul·lació de la línia de muralla del segle xvii, i els carreus es reaprofiten en part per a la nova construcció. Curiosament, el tram més ben conservat de la primera línia de muralla,

datada durant la primera meitat del s. xvii, es localitza just davant del sector on els fonaments de la falsa Braga del xix es recolzen sobre un testimoni de terres. Creiem que aquest fet no és casual, sinó que, ben al contrari, respon a una planificació constructiva, ja que aquest tram és conservat intencionadament, per tal que funcioni com a mur de contenció, allà on la falsa Braga és menys segura.

La Seu Vella i la Canonja

Hem vist en parlar del castell reial, com a partir de la fortificació del turó, aquest fou, al llarg de l'època moderna, adaptat als nous usos militars. La mateixa sort van córrer altres edificis tan emblemàtics com la mateixa Seu Vella i les diferents construccions de la Canonja.

Tal com va passar al castell Reial, les primeres obres de construcció de la fortalesa militar no afectaren l'arquitectura bàsica de les construccions medievals de la Seu Vella i la Canonja. La catedral romandrà oberta al culte fins l'any 1707, i l'única obra que coneixem d'aquest període data del 25 de maig de 1644, quan es va començar a construir un mur de tapia que anava des dels absis fins al palau episcopal (LORÉS 1993, 48).

La construcció del baluard de Brito, malgrat que va anul·lar el carrer que transcorria paral·lel a la façana oest de la Canonja, tampoc no va comportar modificacions importants a l'interior de la mateixa.

En els anys previs al setge de 1707, es construeixen diferents edificis adossats als absis de la catedral, i s'instal·la a la capella de Recasens un polvorí i una apotecaria a la de Colom. Al desembre de 1707, un cop s'esdevé la presa de la ciutat per les tropes borbòniques, es tanca la catedral com a lloc de culte, que es trasllada a Sant Llorenç, fins que s'erigeix la nova catedral. La Seu Vella, malgrat no acomplir les més mínimes condicions, es converteix en caserna militar. El 1746, després de diferents propostes i disputes entre el Capítol i les autoritats militars, es va redactar el projecte d'adequació definitiva com a caserna d'infanteria. L'ocupació militar es prolongà fins a mitjan segle xx. Durant aquest temps les intervencions per adequar les construccions medievals als usos militars degueren ser constants.

L'any 1997, es va dur a terme l'excavació de la zona localitzada davant de la porta dels Fillols, entre la capella de Recasens i la de Jesús. Dels resultats d'aquesta intervenció que, tal com hem assenyalat anteriorment, està vinculada a l'execució del Pla Director de la Seu Vella, cal destacar, a banda de la documentació dels potents fonaments dels diversos elements d'aquesta banda de la catedral, una important àrea de necròpolis que va estar en funcionament des de la segona meitat del segle xii fins inicis del segle xviii. D'època moderna, a més dels enterraments de l'última fase d'ús abans del tancament al culte de la catedral, cal destacar la presència d'una important fonamentació d'un mur d'una de les vàries edificacions que es van adossar a la Seu Vella, en el seu procés d'adaptació a caserna.

L'any 1998, donant continuïtat a la col·laboració entre les dues institucions responsables del patrimoni historicoarqueològic de la ciutat encetada en la

intervenció anterior, es realitzà una primera recerca en l'antiga Canonja, edifici que en el moment de la desmilitarització del turó fou cedit al bisbat per la construcció d'una casa d'exercicis espirituals.

Amb aquest estudi, que va combinar la recerca arqueològica amb la documental, i malgrat que es van realitzar únicament sondejos, es va aconseguir definir la morfologia dels edificis, establir la cronologia relativa de les diferents construccions, que abasta des de la segona meitat del segle xii fins al segle xx i, finalment, establir la funcionalitat dels diferents espais, que va anar canviant al llarg dels 800 anys d'ocupació continuada (LORÉS, GIL 1999; GIL, LORÉS 2000).

A la segona meitat del segle xv s'assoleix la morfologia bàsica dels diferents edificis de la Canonja (Santa Maria, la Pia Almoina, la Sala Capitular, la Degania...) i al llarg de l'època moderna no es produiran modificacions que n'afectin l'arquitectura bàsica. Entre les reformes realitzades al segle xvi cal destacar la construcció de les portes d'accés al claustre des de Santa Maria l'Antiga i la sala Capitular i la construcció de l'arxiu notarial sobre la sala Capitular al qual s'accedeix per una escala de cargol. També durant aquesta centúria l'antiga Pia Almoina alberga la capella dedicada a Sant Salvador.

Al segle xvii es construirà una latrina i una claveguera adossada a la façana oest de la Canonja i la part alta de la capella de Sant Salvador es decorarà amb sengles escultures amb relleu de factura barroca, mentre que en el seu subsòl es continuaran practicant inhumacions fins al segle xviii.

La construcció del baluard de Brito, a mitjan segle xvii, va afectar aquestes construccions en la mesura que l'anul·lació del carrer medieval que transcorria paral·lel a la façana de ponent i el nivell del nou bastió va convertir les construccions inferiors de la Canonja, que fins aleshores havien funcionat com a planta baixa, en soterrànies, sense un accés des del carrer (fig. 4.8). Fet que va fer necessària l'obertura de noves comunicacions, com la porta amb escales que comunica directament la nau inferior de la Pia Almoina amb el claustre.

L'ocupació definitiva de les tropes borbòniques i la construcció de la caserna a partir de 1746 va comportar l'aixecament de murs de divisió interna, i l'obertura de nous accessos per facilitar la circulació entre els diferents edificis.

La part baixa de la ciutat

La contínua activitat constructora dels darrers anys ha suposat la renovació de bona part del nucli històric de la ciutat i ha provocat un increment en les intervencions arqueològiques realitzades. Fruit de tota aquesta tasca de recerca podem restituir bona part del procés de fortificació de la part baixa de la ciutat i establir les pautes de l'evolució de l'urbanisme en època moderna.

El barri de Cappont

Les obres d'adequació de la canalització del riu Segre al seu pas per la ciutat de Lleida, dutes a terme per la Confederación Hidroeléctrica del Ebro entre els

anys 1993 i 1994, van comportar les tasques d'excavació i documentació de les restes de la fortificació del pont, del raval de Cappont i de l'antic assut de la sèquia de Torres.

L'excavació del barri de Cappont va permetre definir les diferents fases constructives del raval, on les primeres restes de planificació urbanística daten del segle XIII i que fou enderrocat en la segona meitat del segle XVII (GARCIA, PAYÀ 1999) (fig. 5.1).

Per tal de defensar el pont d'accés a la ciutat els enginyers francesos sota les ordres del governador monsieur de Rogles van projectar la construcció d'un fortí que necessitava al seu entorn d'espais oberts per garantir la seva efectivitat defensiva. Aquest projecte era incompatible amb la continuïtat de Cappont com a barri, i, per tant, i malgrat les protestes de la Paeria, es procedí al desallotjament i incendi dels habitatges.

Aquests fets, ocorreguts entre els anys 1642 i 1643, es devien produir de forma sobtada si tenim en compte l'important volum dels aixovars domèstics que no van poder ser salvaguardats pels seus propietaris i van ser recuperats en els estrats d'incendi i destrucció durant el procés d'excavació.

La presència d'aquests materials, a banda de contribuir notablement al coneixement de l'evolució de les produccions ceràmiques en època moderna, va permetre assignar la funcionalitat dels diferents àmbits en què varen ésser documentats posant de manifest la convivència entre les activitats agropecuàries i les artesanals. Cal destacar la documentació d'un taller d'imatgeria, preferentment religiosa, on es van documentar motlles d'exvots, estris de modelatge i nombroses restes de fosa i escòria.

L'incendi del barri tenia dues finalitats, assegurar-ne l'abandonament definitiu i facilitar el reaprofitament dels materials per a la construcció del fortí. Restaren, però, com testimonien tant la documentació com els vestigis recuperats durant el procés d'excavació, parts edificades que van romandre dempeus i que únicament van patir petites modificacions, com és el cas de l'espai obert on es localitzava des de fases anteriors una sènia.

La documentació planimètrica de la segona meitat del segle XVII (CATLLAR, ARMENGOL 1987) sembla indicar que un cop enderrocat el barri s'hi va construir amb urgència un fortí de planta triangular o estrellada amb tres baluards. Fortificació que molt probablement s'aixecà excavant un fossat i acumulant la terra extreta, la protecció del qual es devia complementar amb la construcció d'una palissada o mur de cistelleria farcida de terra o reble.

La precarietat d'aquesta fortificació ha impossibilitat que ens n'hagin arribat vestigis, i d'aquesta fase únicament es va documentar una gran rasa oberta durant els setges, que segurament va funcionar com a trinxera, i que, un cop acabats els enfrontaments bèl·lics, fou utilitzada com abocador, on juntament amb l'esquelet d'un ovicàpid es van abocar les restes d'un ésser humà, i diverses peces d'armament.

Les noves tècniques poliorcètiques imposaven que el baluard on es col·locaven les peces d'artilleria o cossos de fusellers fos rodejat d'un gran espai obert, on l'enemic no pogués trobar refugi. Això va provocar que simultàniament a l'incendi i destrucció del barri de Cappont es dugués a terme el desmuntatge dels vells edificis monacals que es trobaven localitzats al

marge esquerre del riu. Tal com es descriu en les queixes sobre les actuacions del governador monsieur Rogles recollides en l'informe presentat pel consistori al mariscal Lamotte el març de 1643:

"...manà cremar totes les cases de l'arrabal de dit Pont que eren en número 99 entre les quals ni havie moltes de molt bones" i completar la destrucció amb l'incendi de "los Monestirs de la Santíssima Trinitat y de Sant Agustí y de Sant Domingo, edificis molt antich y de los mes sumptuosos y de devoció grandíssima que tenie esta Ciutat" (AML, Cartulari, reg. 856 a LLADONOSA 1954, 365-366, doc. XIX).

Del monestir dels agustins es va localitzar, en la intervenció realitzada al número 6 del carrer Alfons II, part de la seva necròpoli de la qual es van poder excavar 3 inhumacions en fossa simple obertes directament sobre les graves i sorres d'aportació fluvial i cobertes per un estrat amb materials dels segles XIII-XIV.

Sobre aquest estrat es va documentar un paviment de morter que va quedar cobert per un nivell d'enderroc, on la ceràmica recuperada és molt similar a la documentada en els estrats de destrucció del barri de Cappont, i que cal associar al moment d'enderroc del monestir.

Després de la guerra dels Segadors es pot considerar acabada l'existència del barri de Cappont i encetat el període en aquest espai sota la tutela militar. Les precàries estructures defensives de la primera fortalesa seran substituïdes per una nova construcció amb murs de pedra, de planta triangular, a un dels costats paral·lels al riu i els altres dos protegits per un fossat dotat amb murs atalussats.

D'aquesta fortalesa, que va estar en ús fins a final de la centúria, es va conservar part d'un mur atalussat de quasi 13 metres de llargada i una altura de 2,37 metres que devia correspondre a la contraescarpa de la fortificació o al mur interior del fossat (fig. 5.2).

A finals del segle XVIII, en l'època en què el marquès de Bondel ocupà el càrrec de governador de la ciutat, es van realitzar obres encaminades a arranjar el llit fluvial per tal d'esmortir els efectes de les freqüents riudes. La construcció del mur de la Banqueta, que allunyà el curs del riu de la ciutat, obligà a modificar el traçat del pont al qual s'hi afegí un nou ull a l'extrem meridional. Al capdamunt d'aquesta estructura, que presentava una arcada de major llum que la resta, es va bastir una porta monumental que servia com a cos de guàrdia. De les noves pilastres del pont es va documentar en procés d'excavació el basament de la darrera, que, a més de funcionar com a suport de l'arcada també ho feia com a estrep del pont (fig. 5.3).

La modificació del pont va provocar el desmantellament de la fortificació erigida a inicis del XVIII i la construcció d'una de nova de característiques similars però probablement més gran i lleugerament desplaçada cap al sud, que es pot restituir gràcies a la planimetria de l'època (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 102) i de la qual únicament ens han arribat dos murs que formaven part del tancament nord que enllaçava amb l'extrem meridional del pont. El final d'aquesta fortalesa s'inicià amb la riuada de 1853, que va desmuntar bona part del tancament nord. El 1858

▲ 5.2.- Restes de la fortalesa construïda a inici del segle XVIII.

◀ 5.1.- Cases del barri de Cappont. Segle XVII.

◀ 5.3.- Estrep del pont construït a final del segle XVIII.

5.4.- Boquera de l'assut de la sèquia de Torres.

Fig. 5. El barri de Cappont.

s'hi construí un mur de contenció i finalment durant la primera república es procedí al desmuntatge total de la fortalesa de Cappont.

Les obres d'adequació dels marges del riu van permetre també la recuperació de les restes de l'assut de la sèquia de Torres, que malgrat haver estat sempre visibles havien anat caient en l'oblit. Aquesta intervenció, que fou bàsicament de documentació estructural, va permetre individualitzar una fase prèvia a la construcció de l'assut i les diferents fases d'ús i abandó de l'estructura bastida al segle XIX (GARCÍA, PAYÀ 2000, 221-264).

Els orígens d'aquest sistema hidràulic es remunten al segle XII, i se'n desconeix l'emplaçament. Com també

es desconeix la localització exacta de l'assut construït entre els anys 1716 i 1717, per l'ordre dels cavallers de Sant Joan de Jerusalem, senyors de la comanda de Torres. Únicament la presència de les restes d'una escullera per sota de les estructures documentades durant la intervenció evidencien que aquesta es devia trobar no gaire lluny de l'indret on al segle XIX s'aixeca la nova captació d'aigües.

Entre els anys 1802 i 1807 es porta a terme el projecte de construcció d'aquest nou assut, que preveia un considerable augment del cabdal d'aigua. Les aigües del riu, captades amb una represa feta amb materials lleugers, es conduïen mitjançant un canal d'adducció vers la boquera de la sèquia, una obertura

situada al mig d'un mur pantalla corbat que concentrava les aigües enfront d'aquesta (fig. 5.4). Quan s'excedia la capacitat d'absorció de la boquera l'aigua es tornava al riu mitjançant un canal de derivació.

Fins l'any 1912, data de construcció del canal de Seròs, l'assut va estar sotmès a contínues obres de manteniment i restauració, provocades per la permanent aportació de sediments, un procés incrementat per les sobtades crescudes del riu. Finalment, amb l'entrada en funcionament de les comportes de la Mitjana es va procedir al tapiat de la boquera de l'assut que restà com una estructura inoperant que a poc a poc es va anar obliterant.

La muralla nova de Magdalena

Hem vist en parlar de la fortificació del turó com una de les primeres tasques que emprengué el general Brito, nou governador de la plaça de Lleida, després de la presa de la ciutat per les tropes de Felip IV l'any 1644, fou reprendre les obres de fortificació iniciades pels francesos. Hem de suposar també com una obra realitzada en aquest període la construcció de la muralla nova de Magdalena que apareix dibuixada als plànols a partir de 1647 (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 47 i 54) i que segons cita l'historiador local de la primera meitat del segle, M. Olives, fou erigida l'any 1646 (OLIVES 1944, 44).

Aquesta línia defensiva, que en la part més escarpada de la vessant est del turó sembla que era una palissada (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 54), baixava des del baluard de Cantelmo, pel pendent del turó, fins arribar al baluard de Sant Telm o Anselm que protegia l'església romànica de Santa Maria Magdalena i el portal nou de Magdalena (LLADONOSA, 1976, 124). Més avall, seguia en línia recta fins al portal Pintat, anomenat posteriorment del Carme. Seguia al sud el baluard del Carme, que juntament amb la contraguàrdia, formaven una fortificació poligonal avançada cap a l'arenys de Magdalena. La nova estructura defensiva funciona, doncs, com una segona línia, dins del perímetre de la ciutat delimitat pel tancament medieval, que ajudava a protegir la part més vulnerable i atacada de la ciutat al llarg de la seva història.

El traçat d'aquesta construcció defensiva ha quedat fossilitzat dins de la trama del parcel·lari urbà i en el decurs de les diverses intervencions realitzades al barri de Magdalena hem pogut documentar-ne diversos trams:

El primer d'aquests trams, l'únic que encara es conserva en alçada, correspon a l'inici d'aquesta muralla que baixa per la vessant nord-est del turó, fins arribar al carrer la Parra, darrere de l'auditori municipal. En la intervenció realitzada l'any 1994, amb motiu de la construcció del mur de contenció del Canyeret, i l'any 1995, amb previsió de la reedificació del solar localitzat entre aquest tram de muralla i el pàrking dels jutjats, malgrat que quedava fora de la zona d'excavació i, per tant, no es va documentar, es va poder constatar com aquesta part de la muralla es recolza directament sobre la roca (fig. 6.1).

Durant les obres de pavimentació i arranjamant del carrer la Parra l'any 1999 es va localitzar, en la zona on s'ha construït un túnel que connecta el carrer Democràcia amb el futur pàrking del carrer la Parra,

la continuació de la muralla, documentant la cara interior de la seva fonamentació (fig. 6.2).

Aquest petit tram connecta el conservat a la vessant nord-oriental del turó amb el localitzat al solar de Costa de Magdalena l'any 1994, que travessava longitudinalment el solar i que té aproximadament uns 25 metres de traç lineal, per 3 metres d'amplada a la base, conservant en algun dels sectors fins 1'80 metres d'alçada. La construcció de la muralla aprofita el mur de façana d'època medieval i moderna i incorpora al seu traçat un cup d'una fase anterior. Per tant, la construcció de la muralla comporta l'anul·lació de l'urbanisme preexistent, i el carrer, que des d'època medieval trans-corria en sentit est-oest, passa a funcionar com un camí de ronda.

Morfològicament la muralla presenta dos paraments exteriors i un reble interior. La cara sud, l'única que es va poder documentar ja que la mateixa muralla feia de límit de la zona excavada, funciona com a fonamentació i té una fàbrica poc acurada, amb blocs de pedra força irregulars, lligats amb morter de calç. El reble interior està constituït per pedres poc treballades i irregulars, disposades de forma anàrquica, on es van poder recuperar varis elements arquitectònics reaprofitats d'època medieval (LORÉS 1996).

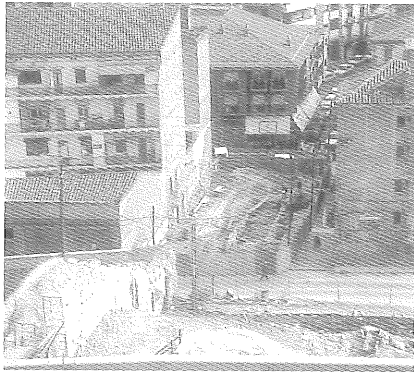
Tot just al límit d'aquest solar es va documentar en la muralla una obertura, que posteriorment havia estat tapiada i fou interpretada com un dels brancals de l'anomenat portal nou de Magdalena.

El següent tram de muralla documentat correspon al localitzat al solar del carrer Democràcia 6-8, excavat l'any 2000. En aquest cas, la muralla creua el solar transversalment, amb 20 metres de longitud, amb una amplada de 2,5 metres, exceptuant l'extrem oriental on fa una endinsada vers l'interior donant una amplada de quasi 3 metres, amb una alçada conservada de 1'60 metres amb 5 filades (fig. 6.3).

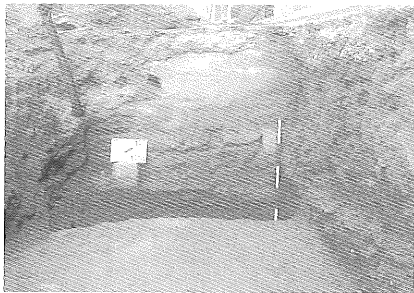
Aquesta estructura, com ja passava en el tram anterior, no s'assenta directament sobre el terreny natural sinó que ho fa sobre estratigrafia i estructures anteriors, en aquest cas d'època romana, que són les millor representades en el solar.

A diferència del tram localitzat al solar de Costa de Magdalena, en aquest cas hem pogut documentar les dues cares de la muralla, que manté el mateix patró constructiu amb dos paraments exteriors i un reble interior. La cara sud i el reble interior presenten trets similars a l'anterior tram abans descrit, mentre que la cara nord funciona com a cara vista amb un mòdul poc homogeni amb un lleuger talús. Davant d'aquesta muralla es va documentar un fossat de quasi 6 metres d'amplada excavat en l'estratigrafia anterior que es va anar obliterant, tal com es desprèn de la primera aproximació als materials, al llarg del segle XVIII.

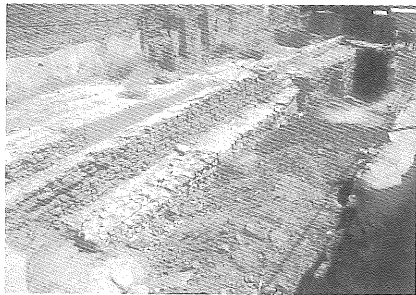
En la reduïda intervenció realitzada al número 43 de la rambla Ferran el juliol de 1999 es va poder documentar un petit tram de 3 metres de llarg per 2'50 d'ample i una alçada conservada de poc més d'1 metre, que presentava els mateixos trets formals que els anteriors (fig. 6.5). Aquest tram correspon, tal com es pot veure en la restitució del traçat de la muralla al baluard del Carme, a un bastió avançat que unia la muralla nova amb l'antiga línia medieval que tancava aquesta banda de la ciutat (BARRIENTOS 2000).

6.1.- Vista del tram que baixa per la vessant del turó i del localitzat a la intervenció del carrer Costa de Magdalena.

6.2.- Tram localitzat al carrer la Parra. Vial.

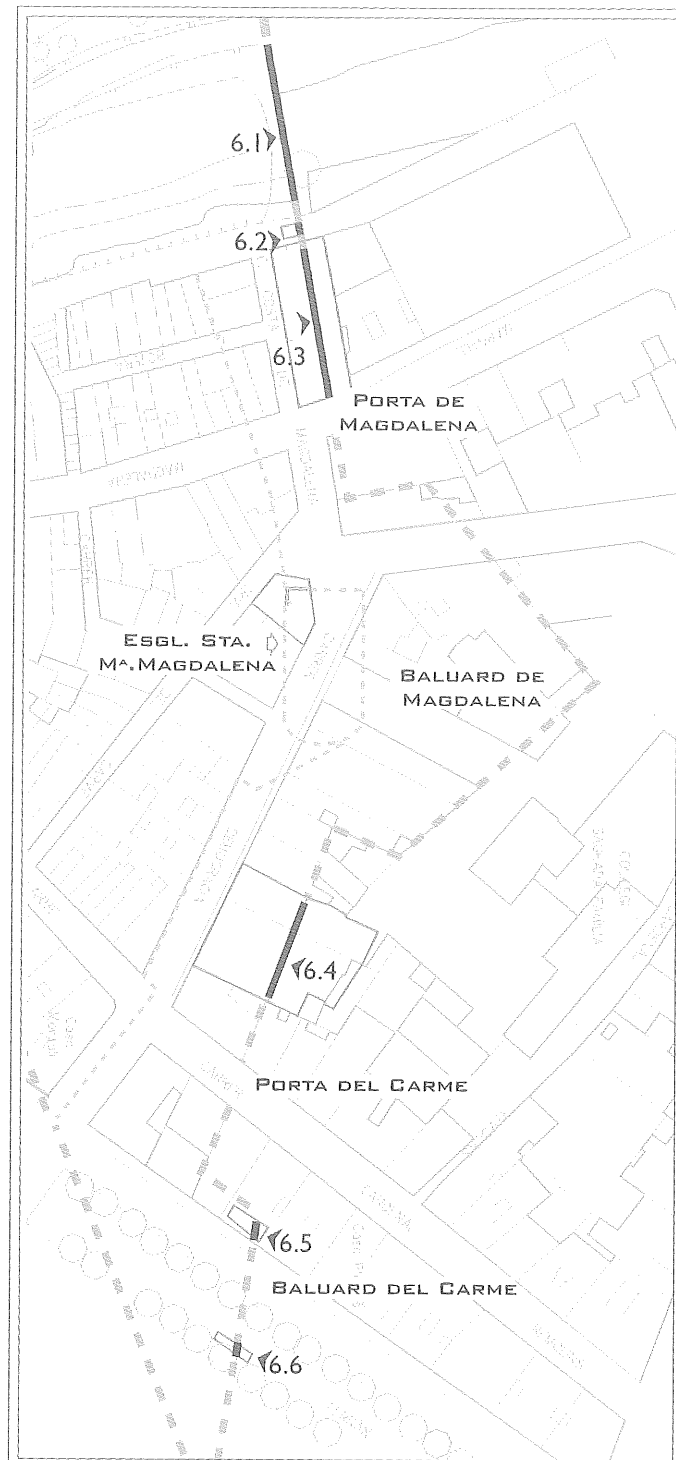
6.3.- Tram localitzat al carrer Costa de Magdalena.

6.4.- Tram localitzat al carrer Democràcia núm. 6-8.

6.5.- Tram localitzat al solar de rambla Ferran, 45.

- Trams restituits de la muralla nova de Magdalena.
- Trams conservats de la muralla nova de Magdalena.
- - - Restitució de la muralla construïda el 1812.

6.6.- Tram localitzat al seguiment de les obres de cablejat de la rambla Ferran.

Fig. 6. Muralla nova de Magdalena. 1644-1646.

Finalment, durant el seguiment de les obres d'instal·lació de la xarxa del cablejat de la ciutat al seu pas per la rambla Ferran iniciades l'any 2000 es va poder documentar en planta un altre tram d'aquest baluard del Carme, que no va ser excavat ja que la cota de coronació de l'estructura no quedava afectada per les obres.

En cap de les intervencions on s'han documentat restes d'aquesta muralla no hem obtingut dades estratigràfiques que permetin establir el darrer moment d'ús d'aquesta estructura defensiva, i, per tant, hem de recórrer de nou a la planimetria i a les fonts històriques per establir aquesta data.

Un cop acabat el conflicte bèl·lic de la guerra de Successió la zona compresa entre la muralla nova de Magdalena i el tancament medieval fou declarada, com altres indrets de la ciutat, zona polèmica de guerra i, per tant, deshabitada. La muralla nova de Magdalena afegeix, en aquest moment, a la seva funció defensiva el paper de tancament de la ciutat.

La muralla medieval que tancava aquesta banda de la ciutat des del segle XIV continua dempeus fins a l'inici del segle XIX (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 173) i lògicament va haver de ser reparada després dels diferents conflictes bèl·lics, tal com es va poder documentar a la intervenció duta a terme al carrer Anselm Clavé, en el solar ocupat per l'antic bar Clavé.

D'altra banda, durant el seguiment de les obres d'instal·lació de la xarxa de cablejat al seu pas pel mateix carrer Anselm Clavé es van documentar dos murs laterals, que delimiten la planta d'una estructura poligonal lligada a la muralla medieval. La ubicació d'aquesta estructura en el mateix indret que la planimetria anterior a 1707 (CATLLAR, ARMENGOL 1987) indica l'existència d'una torre de planta circular, ens permet, a tall d'hipòtesi, pensar que ens troben davant d'una remodelació d'aquesta torre medieval en època moderna, reforma que molt probablement consistí a folrar la torre circular per aconseguir una planta trapezoïdal, tal com s'aprecia ens els plànols posteriors a 1735 (CATLLAR, ARMENGOL 1987).

Els atacs que van permetre la presa de la ciutat l'any 1810 per les tropes de l'exèrcit napoleònic es van produir de nou pel front de Magdalena. A les desfetes que provocaren els atacs cal afegir-hi els danys causats per l'explosió del polvorí de la Suda l'any 1812. L'estat de la muralla nova de Magdalena devia ser tan lamentable que els mateixos francesos van aixecar una nova línia, en aquest cas de terra, paral·lela a la muralla nova de Magdalena, però en aquest cas incorporant l'església de Santa Maria Magdalena al seu traçat. Malauradament, no tenim cap evidència física d'aquest element defensiu, únicament hi ha referències històriques (OLIVES 1944, 44; CATLLAR, ARMENGOL 1987, 189 i 193) (vegeu restitució del seu traçat a la fig. 6).

Al febrer de 1814 el baró d'Eroles alliberà la ciutat de l'ocupació francesa entrant a la ciutat pels baluards de Magdalena i el Carme (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 195). La muralla i els baluards restaran dempeus, sense cap tipus de validesa defensiva, fins l'any 1861, en què el govern municipal sol·licita a la reina Isabel II l'autorització d'enderrocar les muralles. Al 1867 l'Ajuntament acorda obrir el carrer Democràcia, fet que fa desaparèixer definitivament el baluard del

Carme, mentre que les restes de la muralla nova de Magdalena que no foren devastades van quedar incorporades als fonaments de les noves edificacions (CATLLAR, ARMENGOL 1987, 251 i 285).

L'urbanisme de la ciutat de Lleida en l'època moderna

La documentació dels tancaments de la ciutat ens permet observar com, a mesura que avança el procés de fortificació, el perímetre urbà es redueix respecte a les fases anteriors.

A l'enderroc del barris de la Suda, de Cappont i dels monestirs extramurs vinculats amb les obres de fortificació de la ciutat amb motiu de la guerra dels Segadors, cal afegir les devastadores conseqüències dels setges i atacs que la ciutat patí al llarg d'aquest conflicte, que la van deixar molt malmesa i deshabitada, fins al punt que s'aboliren algunes parròquies medievals, com la de Sant Martí. Cinquanta anys més tard, i després de la victòria borbònica, la prohibició de construir al costat de les muralles i en punts especialment conflictius va provocar l'abandonament de parts importants dels barris de Sant Andreu i Magdalena.

L'explosió del polvorí de la Suda l'any 1812 va afectar bona part de la ciutat situada als peus de la vessant est del turó. Gràcies a la descripció que fa M. Olives a la primera meitat del segle XIX (OLIVES 1944, 35-67) sabem l'estat en què van quedar els carrers i cases d'aquesta zona de la ciutat, moltes de les quals van quedar destruïdes i no van ser reedificades.

La mateixa explosió afectà la pròpia església parroquial de Santa Maria Magdalena, que posteriorment fou enderrocada. D'aquesta església es va identificar una petita part, al solar número 21 del carrer Democràcia. En els estrats d'enderroc de l'edifici religiós es van documentar sis enterraments en fossa simple, fet que demostra que l'indret va continuar essent utilitzat puntualment, com a zona de necròpoli, un cop l'església havia estat desmuntada i el culte traslladat a l'església del Carme.

La zona compresa entre el riu Noguera, el riu Segre i el turó, és a dir, la superfície ocupada per l'antic barri de Magdalena, presenta una excepcional topografia ja que es una de les poques zones relativament planes que podem trobar als voltants del turó. Aquest aspecte topogràfic és un factor clau en la conservació de les estructures arqueològiques, ja que el fet de no haver de mantenir les terrasses constructives, que caracteritzen les ocupacions de les vessants, ha permès un coneixement en alçada d'aquesta banda de la ciutat, on les estratigrafies poden arribar fins als sis metres de potència sedimentària. Així doncs, igual que passa en altres períodes, les intervencions arqueològiques realitzades al barri de Magdalena han aportat un important volum d'informació al coneixement de l'evolució de la trama urbana de la ciutat i l'arquitectura domèstica en època moderna.

En la pionera intervenció realitzada amb motiu de la construcció de l'auditori Enric Granados entre els anys 1984 i 1987 es va excavar, en col·laboració entre la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Lleida i l'INEM, el solar conegut com l'Antic Portal de

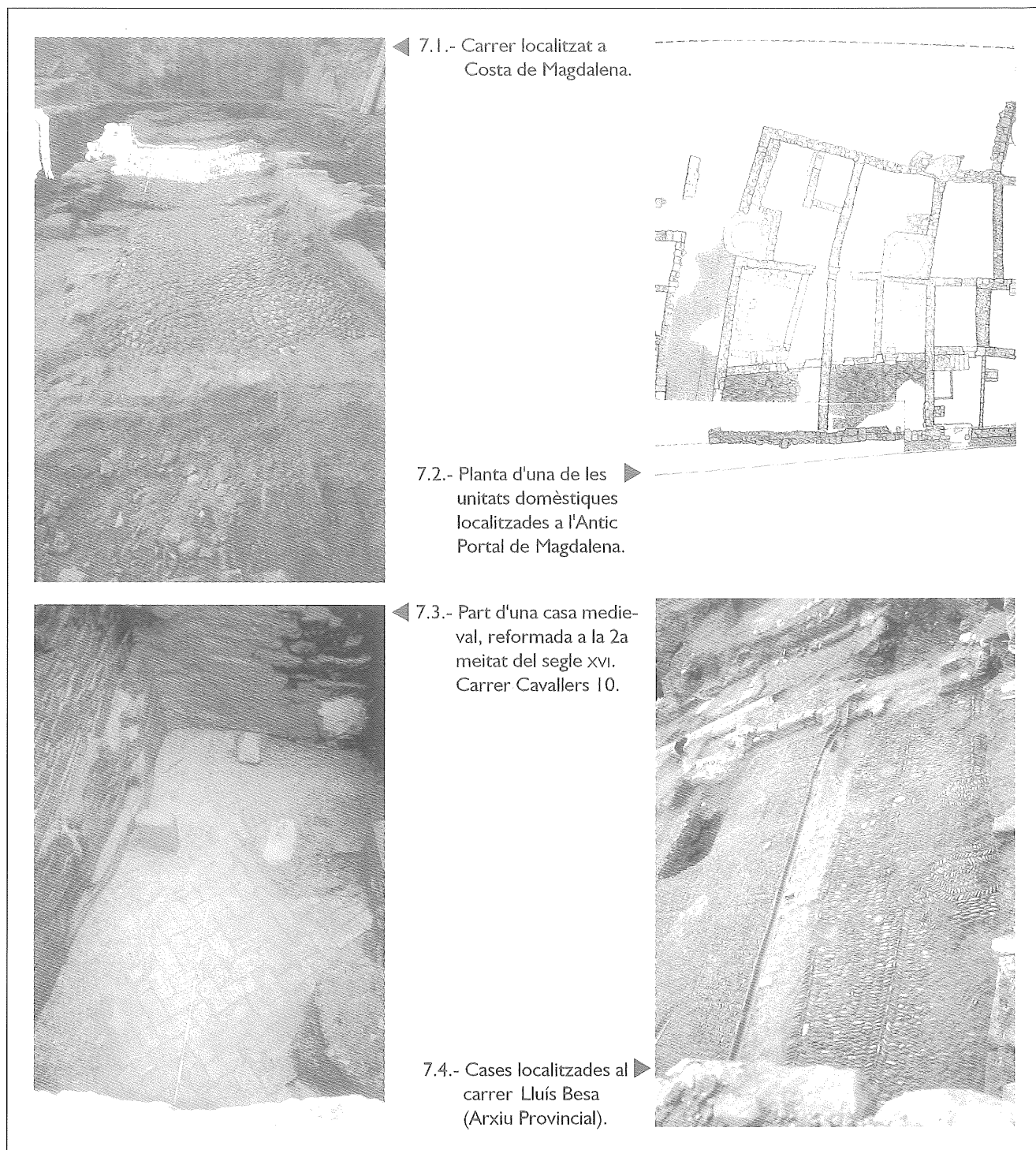

Fig. 7. Urbanisme en època moderna: vials i unitats domèstiques.

Magdalena. En aquesta excavació, que atesa l'extensió de la zona excavada i la duració de les tasques arqueològiques és una de les intervencions d'arqueologia urbana de major envergadura de les realitzades a Catalunya, es va documentar una important seqüència estratigràfica que abasta un dilatat període que va des d'època romana fins l'abandó de la zona després de l'any 1707.

Per bé que l'origen dels tres carrers documentats d'època moderna es remunta a l'època andalusina, el seu traçat definitiu és de la primera època d'ocupació cristiana, amb una important reforma a mitjan segle XIV, en què es produeix una elevació de la cota del

nivell d'us. Morfològicament es caracteritzen per estar pavimentats amb còdols de riu, disposats en pla, amb una espina més o menys centrada, i en un dels casos el pendent s'ha corregit amb un lleuger graonament, marcat també per una línia de còdols més grans (LORIENTE, OLIVER 1992, 188).

Similar a aquest darrer es va localitzar al solar de Costa de Magdalena un tram d'un altre vial, que igual que l'anterior, transcorria en sentit oest-est seguint el pendent del turó, amb un marcat desnivell de quasi el 15%. A diferència dels vials anteriors, que estan en funcionament fins a inicis del segle XVIII, aquest perd la seva funció com a vial en el moment de la

construcció de la muralla nova de Magdalena, a mitjan segle XVII, i es converteix en una mena de camí de ronda sota la jurisdicció militar (fig. 7.1).

També paral·lel a aquesta muralla, però per la seva banda exterior, es va localitzar al carrer Democràcia un altre tram de carrer, de la mateixa cronologia i morfologia, fet amb còdols, vertebrats per una espina central, però sense graonaments, ja que el suau pendent vers l'est no els fa necessaris.

Les unitats estructurals documentades en l'Antic Portal de Magdalena són un bon exemple de l'evolució en l'arquitectura domèstica en època moderna acotada pels esdeveniments bèl·lics. Abans de la guerra dels Segadors es produeix un aprofitament intensiu de l'espai. Les cases de mitjan segle XIV i començament del XV es compartimenten i es construeixen estructures subterrànies, cellers i cups, relacionades amb el procés de fermentació del vi. La construcció d'aquestes estructures i la desaparició de les presumptament relacionades amb la manufactura de la llana, evidencien un canvi en l'orientació econòmica del barri vers les activitats agrícoles.

El període comprès entre la guerra dels Segadors i la de Successió es caracteritza per una important crisi econòmica, que es reflecteix en les cases de l'Antic Portal de Magdalena, on la divisió de les unitats domèstiques arriba fins a l'extrem que moltes de les cases tindran una façana que no supera els 4 metres. Es produeix també un sistemàtic desús dels cups i cellers.

Constructivament, el conjunt de cases presenta en l'alçat dels murs un sistema poc acurat, on hi són presents tota mena de materials (pedra, tovot, totxo, materials reaprofitats...), i el mateix pel que fa als paviments, a excepció de la zona del vestíbul, amb un mosaic de còdols, de terra batuda bastant irregular, compactada, amb una important concentració d'elements orgànics (LORIENTE, OLIVER 1992, 188-221) (fig. 7.2).

El mateix patró evolutiu es pot observar en altres indrets de la ciutat. A la parròquia de Sant Joan, en la recentment finalitzada intervenció al carrer de la Baixada de la Trinitat 3, s'ha documentat part d'un carrer que des d'època andalusina transcorre en sentit oest-est, paral·lel a la cuiraça, que en època moderna serà pavimentat amb còdols, en aquest cas sense una espina central.

L'excavació de part del barri de Cappont va evidenciar com a partir de la segona meitat del segle XV s'inicia la construcció d'estructures subterrànies relacionades amb el procés de fermentació i envelliment del vi. Aquest tipus de construccions, que, com dèiem, són un clar indicatiu de la nova orientació vers les activitats agrícoles, condicionarà la dinàmica constructiva en època moderna.

Estructuralment, les fases V i VI documentades al barri de Cappont (segona meitat del segle XVI i primera del XVII) es constitueixen com una prolongació de l'anterior, on el principal objectiu és acomodar l'existència dels cups en la xarxa d'edificacions precedents. Són freqüents la divisió dels espais i les obres destinades a donar major solidesa a les construccions, com ara el cegament d'arcades i de tot tipus d'obertures. El tancament d'accessos comportarà un canvi en el sentit de circulació anul·lant l'eix nord-

sud que havia funcionat fins aleshores. Constructivament, s'abandonarà definitivament l'aparell de pedra picada, substituït per murs de maçoneria que combinen en el seu aparell els maons i els còdols (GARCIA, PAYÀ 1999, 68-95).

Al solar número 10 del carrer Cavallers, es conservava bona part de la planta baixa d'un edifici medieval, que durant la segona meitat del segle XV sofreix una important remodelació amb el tapiat de l'arcada d'accés per la part posterior de la casa, i la repavimentació d'un dels àmbits, amb totxanes disposades amb pla, seguint la disposició anomenada d'espina de peix a la francesa (fig. 7.3).

A partir de la segona meitat del segle XVI, aquesta part de la casa funciona a un únic nivell, ja que la planta baixa fou de sobte anul·lada. En els estrats de reblliment d'aquest espai, que malgrat els quasi tres metres de potència eren força homogenis, es va recuperar un important conjunt ceràmic datat entre l'últim terç del segle XV i el primer del segle XVI. L'última obra documentada en aquest espai correspon a una repavimentació amb còdols que no es pot portar més enllà del primer terç del segle XVII.

Al barri de Sant Llorenç corresponen les cases documentades a la intervenció realitzada al carrer Lluís Besa, amb motiu de la construcció del futur arxiu provincial (fig. 7.4). De nou es va poder veure com les unitats domèstiques d'origen medieval pateixen divisions, i es pavimenten els vestíbuls amb còdols. En aquest cas, però, no es construeixen ni cups ni cellers, ja que el barri continua essent essencialment un barri d'obradors, com demostren les troballes de forns de ceràmica i de testars, en les properes intervencions realitzades al carrer de Sant Anastasi i al Pati del Miqueló (LORIENTE, OLIVER 1991; LÁZARO 1987 a i b).

No passa el mateix en altres indrets de la ciutat on la presència de cups i cellers és una constant. Freqüentment, aquestes restes subterrànies són les úniques que es documenten en les intervencions i els seguiments arqueològics realitzats en el nucli antic de la ciutat.

El procés d'obtenció del vi per mètodes tradicionals comporta que un cop traslladat el raïm, es trepitjava o premsava, acció que normalment es duïa a terme davant la casa de l'agricultor. Per a això s'utilitzava un estri de fusta anomenat piador, que disposava d'un forat al fons, que permetia que el most davallés cap al cup, on es produïa el procés de fermentació del vi. A la part inferior del cup es localitzen les trulloses, per on es treia el vi, que s'emmagatzemava en les bótes per a l'envelliment (PAYÀ, GARCÍA 1999, 60).

Morfològicament, els cups documentats són generalment de planta circular o quadrada, fets amb blocs de pedra sorrenca, ben escairats i, freqüentment, amb les parets interiors recobertes amb rajoles. En moltes de les intervencions hem documentat la part inferior d'aquests cups, les trulloses fetes també de pedra sorrenca i els setials o blocs de pedra disposades paral·lelament a terra per suportar les bótes on s'emmagatzema el vi. També disposem de nombrosos exemples d'estructures situades en la planta inferior o celler.

Els cellers són, normalment, estructures de planta rectangular fetes amb blocs de pedra i cobertes amb

volta de canó, freqüentment de totxanes. S'hi accedia mitjançant unes escales de pedra, i es comunicava amb els trulls per un passadís, com és el cas del celler documentat al solar del San Siro, al carrer Magdalena, 22. Com en la majoria dels casos, és difícil d'establir una datació per a aquest tipus de construccions, ja que no disposem d'elements estratigràfics i es tracta d'estructures que continuen en ús fins l'actualitat.

Evolució de les produccions ceràmiques

Una altra conseqüència de la intensa activitat arqueològica desenvolupada a la ciutat els darrers anys és la recuperació de conjunts de materials mobles prou significatius, que permeten un estudi de l'evolució de les produccions de vaixel·la de taula d'època moderna, fins al punt que podem establir perioditzacions relativament curtes que s'estenen al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII.

Entre les aportacions més significatives, a banda dels centres productors documentats en el pati del Miqueló, al carrer de Sant Anastasi i al carrer Remolins, destaquen els conjunts recuperats en estrats ben acotats cronològicament per esdeveniments històrics, com és el cas dels estrats de destrucció del

barri de Cappont, de l'Antic Portal de Magdalena o del palau del Bisbe.

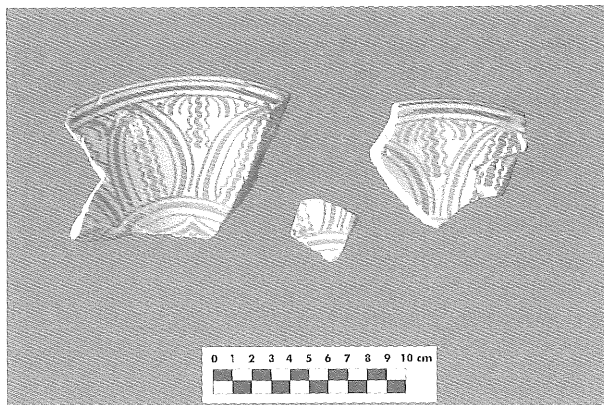
El conjunt més important de l'inici de l'època moderna correspon al que s'ha recuperat al carrer Cavallers, 10, que es caracteritzà per la convivència en la vaixel·la de taula de les escudelles i plats de reflex metàl·lic de Manises, amb les primeres imitacions que en fan els tallers aragonesos, que es generalitzaran al llarg del segle XVI. Entre la vaixel·la valenciana destaquen les escudelles amb motius que ocupen tot l'interior de la peça, amb aus, àngels, estrelles..., típiques del segle XV i les sèries decoratives amb els tema de les "solfa", dels "encaixos" o de les "pestanyes", tant característics de les produccions de Manises de finals del segle XV i la primera meitat del segle XVI (MARTÍNEZ CAVIRÓ 1982, 172).

Entre les produccions aragoneses de reflex metàl·lic hi predominen les peces amb motius centrals de gran qualitat (escuts, flors, animals, figures humanes...). Es documenten també les primeres decoracions amb pinzell-pinta de dues i tres puntes, amb motius majoritàriament geomètrics i vegetals.

Dels tallers de Muel prové també la ceràmica de taula decorada amb verd i manganès, que tècnicament i formalment no divergeix gaire de les produccions medievals, amb predomini de les formes tancades, majoritàriament les gerres.

8.1.- Escudelles decorades amb blanc i reflex metàl·lic. Manises, segona meitat del XV - primer terç del XVI. Conjunt localitzat al carrer Cavallers, 10.

8.2.- Fragment de plat decorats amb blanc i blau localitzats al forn del carrer Remolins. Segona meitat del XVI - primer terç del XVII.

8.3.- Escudelles i plats decorades amb blanc i blau. Segona meitat del segle XVII. Antic Portal de Magdalena.

8.4.- Escudella policromada. Segle XVIII. Contraguàrdia de la Reina.

Fig. 8. Ceràmica d'època moderna.

Al llarg de la segona meitat del segle XVI i fins al primer terç del XVII les produccions més representatives són les acabades de blanc estannífer sense decorar, els reflexos metàl·lics i el verd i manganès dels tallers de Muel, Barcelona i Reus, com es va poder veure a la fase V i Va del barri de Cappont.

Aquests tallers, influenciats per la tradició maniesera, produiran de forma industrial vaixel·la fina de blanc estannífer decorada amb reflex metàl·lic, amb motius geomètrics fets amb pinzell-pinta. Es fa molt difícil distingir entre les produccions dels tres tallers.

Per bé que podem parlar d'una continuïtat formal amb les fases anteriors, les escudelles de nanses lobulades de grans dimensions, els plats talladors decorats amb blanc estannífer i els cullerots amb verd i manganès són els veritables fòssils directors d'aquesta fase.

Finalment, també s'observa la tímida repercussió de les importacions italianes amb la presència testimonial de fragments de ceràmica majòlica que són, també, força freqüents en els jaciments del migdia francès i de la costa catalana a partir de la segona meitat del segle XVI (ABEL 1988, 162).

Amb la mateixa cronologia hem documentat al carrer Remolins un forn ceràmic, excavat en l'indret ocupat per les termes públiques d'època romana, on destaca una curiosa producció local amb decoració blava i policroma de peces, que, de vegades, imita les formes i decoracions amb pinzell-pinta dels reflexos metàl·lics de Reus i Barcelona (fig. 8.2).

D'aquesta estructura de cocció se'n conserva únicament la càmera baixa, on es localitza la caldera i la zona destinada a la cocció de les peces petites, amb una banqueta amb forma de ferradura adossada a les parets del forn, fetes amb totxanes lligades amb argila, amb abundants paral·lels amb els forns valencians de Paterna i Manises (BARDINA 2001).

La fase VIb del barri de Cappont, que correspon als estrats de la seva destrucció (1642-1643), testimonia l'inici de les produccions locals decorades amb blanc i blau, essent aquestes majoritàries en detriment de la vaixel·la blanca i reflex metàl·lic de la fase anterior al mateix temps que es documenta l'aparició testimonial de les primeres decoracions amb policromia. Conjunts similars s'han documentat en la intervenció del carrer la Parra, i en els estrats anteriors a la guerra dels Segadors de l'Antic Portal de Magdalena (fig. 8.3).

Durant la segona meitat del segle XVII i la primera dècada del XVIII es produeix un equilibri entre les ceràmiques amb blau i les policromes. El reflex metàl·lic i blanc monocrom es mantenen residualment i apareixen de forma poc representativa les porcellanes toves decorades amb blau de dos tons, tendència que ja es va veure als estrats anteriors a la destrucció i l'abandó de l'antic portal de Magdalena i es va confirmar a la fase II de la contraguàrdia de la Reina corresponent als nivells anteriors al setge de 1707.

Els centres productors d'aquesta vaixel·la es concentren al barri de Sant Llorenç, com ho demostra el testar documentat en el carrer de Sant Anastasi (antic carrer dels obradors), amortitzat l'any 1670, amb la construcció del convent de Santa Teresa (LÁZARO 1987, 531).

Al llarg de la primera meitat del segle XVIII, es produeix un augment de les produccions policromes,

(fig. 8.4), acompanyat de la pràctica desaparició dels reflexos i del blanc estannífer. Al mateix temps, es constata una evolució en la composició decorativa de les peces, que en les fases anteriors s'organitzava a partir d'un motiu central al fons i una orla a la vora clarament diferenciats, i que ara té tendència a ocupar tota la peça i a ser molt més recarregada. Es produeix, també, un important increment en les porcellanes toves i dures que acabaran per configurar la vaixel·la de taula d'època contemporània. Aquesta evolució queda ben reflectida en la fase III de la contraguàrdia de la Reina, datada entre la destrucció del palau Bisbal (1707/1714) i la construcció del baluard defensiu (a partir de 1727) que a hores d'ara és l'únic conjunt posterior, amb tota seguretat, al setge de 1707.

Conclusions

Hem vist com el canvi més substancial en l'urbanisme d'època moderna fou motivat pels esdeveniments polítics i militars succeïts a mitjan segle XVII. El juny de 1640 la revolta dels Segadors inicià l'enfrontament amb Castella. Lleida també s'alça amb armes. La guerra del Rosselló i les seves conseqüències, juntament amb altres factors, inclinaren els lleidatans a seguir la declaració de Pau Claris, i ben aviat, en iniciar-se el 1641, s'acollien a la protecció de la corona francesa. El cardenal Richelieu ens deixà constància, en diverses cartes adreçades als governadors de la plaça de Lleida, de la importància estratègica de la ciutat i de la necessitat de la seva fortificació.

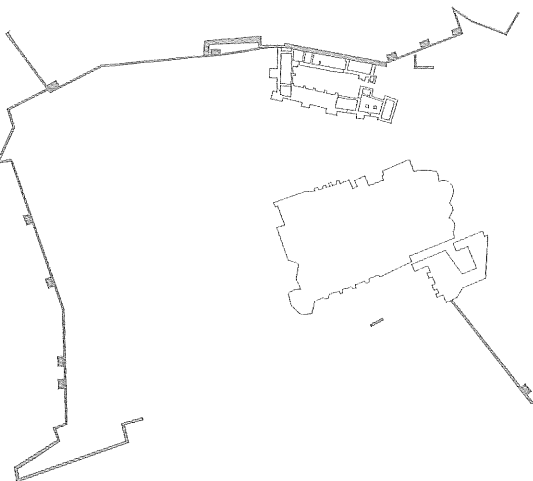
Tal com sabem per les fonts històriques, el procés de fortificació al turó va iniciar-se la tardor de 1640 amb l'arribada de l'enginyer M. de Saint Pol i l'acceptació, per part del Consell General, de les primeres disposicions per a tal efecte. Disposem de poques dades sobre els elements defensius anteriors a aquest moment. Les fonts històriques ens demostren l'existència de la muralla que tancava el barri de la Suda, que fou emmascarada o destruïda amb la construcció de les muralles atalussades d'època moderna.

Malgrat que, com dèiem, molts dels trams foren folrats en època moderna i d'altres foren enderrocats, com la torre de Besora i el portal de Predicadors, n'hi ha que han arribat fins als nostres dies, com és el cas del petit tram localitzat en l'angle nord-est del contrabaluad de Louvigny, la torre ubicada en la banda nord-est, en l'indret on la muralla inicia el seu traçat vers l'església de Sant Martí o el propi tancament nord del palau reial, que s'assenta sobre la muralla andalusina del segle X.

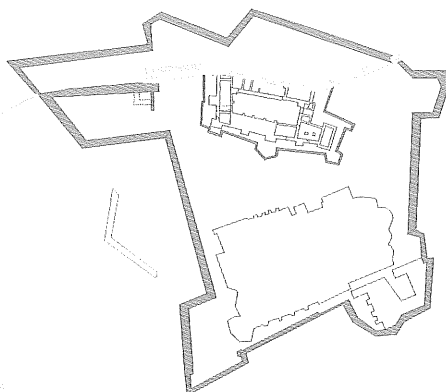
En l'àmbit arqueològic hi ha un altre element anterior a la guerra dels Segadors, i, per tant, a la data, segons les fonts històriques, de l'inici de la fortificació. Es tracta del tram de falsa Braga localitzat a la vessant de Sant Joan, que segons els materials recuperats a la rasa de fonamentació fou construït a la primera meitat del segle XVII.

El 1641 es posa la primera pedra de la nova fortalesa. Quan les tropes de Felipe de Silva van entrar a la ciutat el 30 de juliol de 1644, la major part de demolicions ja s'havien realitzat (LLADONOSA 1979, 136) i sembla que estaven acabats els baluards de la cara nord: Francès, Punxegut, el del Rei al nord-oest

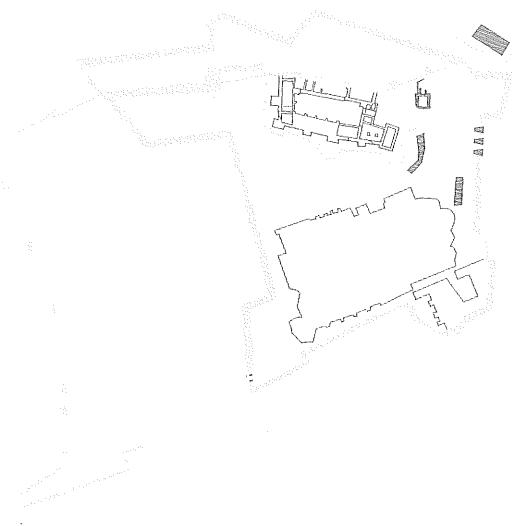
MURALLES ANTERIORS A LA GUERRA
DELS SEGADORS

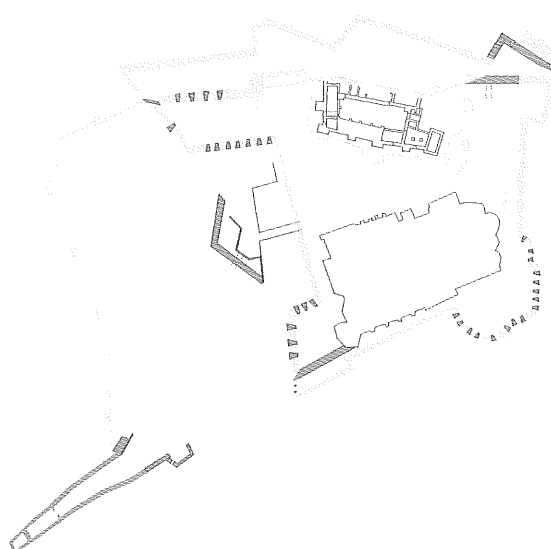
1641-1647

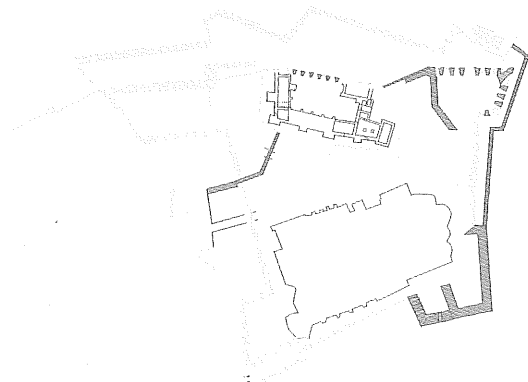
2A MEITAT S. XVII

1707-1725

1725-1737

1737

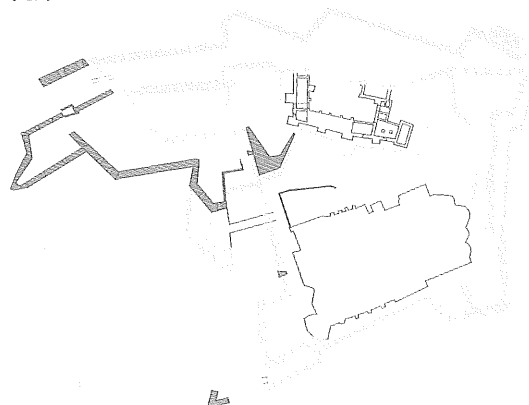

Fig. 9. Evolució constructiva de la fortalesa del turó de la Seu Vella (I).

i el d'Assumpció al sud-oest. Encara quedaven, però, moltes coses per fer del projecte original de Saint Pol i Saint Claire. Entre 1644 i 1647 amb les tropes espanyoles defensants la ciutat, sota el comandament del general Brito es reprenen les obres de la fortificació seguint les directrius del projecte francès, però simplificant-ne l'execució. Aquest és el període en què el castell reial va ser protegit i aïllat per un mur amb talús i es construí el baluard de Cantelmo a l'angle nord-est del Turó (GONZALO *et al.* 1997, 58).

Aquest nou sistema de construcció intentava adaptar-se a les noves tècniques militars, trencant el ritme de llargues i altes cortines més susceptibles d'enderroc per l'acció artillera. L'entrada al recinte sembla que estava protegida per un bastió, del qual disposem poques dades i al qual molt probablement pertanyen les restes documentades en les obres de restauració del baluard de la Mitja Lluna.

Durant els diversos setges que patí la ciutat (1644-1646-1647) les muralles abans erigides sofriren greus destrosses. En els anys posteriors a la firma de la capitulació, els Paers i el Consell de la ciutat realitzen grans esforços per disposar de pressupostos encaminats a refer els panys de muralla i el sistema defensiu del turó. Aquest va ser el cas del baluard del Rei, que fou parcialment restituït, com ho corroboren les diferències en el parament extern i la làpida commemorativa, localitzada a la banda oest de la muralla de tancament nord del baluard:

"...regnant Felip IV (1649), i essent governador de Lleida, Diego Caballero de Illescas, de l'Orde militar de Santiago i General de l'exèrcit d'Ayamonte, es referen les muralles d'aquest indret de la Ciutadella..." (LLADONOSA 1979, làm. XXIX).

Malgrat que el minvat potencial econòmic de la ciutat no podia fer front a grans projectes de reforma i menys encara a noves construccions a la ciutadella, la planimetria de la segona meitat del segle XVII demostra l'existència d'estructures, que molt probablement foren bastides en aquest període. És el cas del polvorí documentat en la vessant nord-est del palau de la Suda, estructura que va estar en funcionament fins al primer terç del segle XVIII. L'any 1699 es van erigir a la vessant nord els nous pous de gel, en substitució dels anteriors construïts al 1611, dels quals en desconeixem la ubicació, però que cal pensar que es trobaven en un indret pròxim, o fins i tot hi ha la possibilitat que els del final de la centúria siguin una reforma dels mateixos.

Aquesta era la situació que oferia la fortificació del turó abans de l'adhesió de la ciutat a la causa del pretendent arxiduc Carles d'Àustria el 1705. Sabem que durant els anys que precediren al setge de 1707 i més concretament durant el febrer i la primavera del 1706, el Consell de la Paeria reclutà homes per treballar en la fortificació i endegar obres de revisió encarades a la protecció de l'imminent setge que es preveia. Aquest fou el motiu de l'arribada del comte d'Ullfed, enviat de Carles III, per inspeccionar les obres.

L'entrada de les tropes borbòniques a la ciutat es produí el 9 d'octubre de 1707 pel barri de Magdalena. La rendició es feia efectiva l'11 de novembre d'aquell mateix any i s'encomanava la plaça al general belga

Joan Cristià de Landas, comte de Louvigny. Ell va iniciar les primeres obres i reformes a la fortalesa després de la guerra de Successió, deixant abundants testimonis epigràfics, amb làpides commemoratives, que han portat a valorar excessivament la seva responsabilitat en la consecució definitiva de la ciutadella. S'oblida que la construcció de les defenses borbòniques no fou pas el resultat d'un pla general i immediat, sinó la successió de projectes i iniciatives de diversos governadors i enginyers militars durant la primera meitat del segle XVIII.

En el període comprès entre els anys 1707 i 1725 (MUÑOZ 1991, 387), es van dur a terme les restauracions urgents al perímetre fortificat i d'altres obres per resoldre les defetes provocades per l'artilleria. Es va refer part del tancament nord de Cantelmo, que des d'aleshores rebrà el nom de Louvigny, s'eliminà la torre medieval i s'imbricà en la seva construcció un túnel que comunicava el baluard amb la plataforma localitzada al glacis inferior, que també en aquest moment es reformà i es construí un contrabaluard, i s'eliminà el portal de Predicadors i la major part del tram de muralla medieval que davallava per aquesta zona, de la qual únicament s'ha conservat en un petit tram, localitzat en l'extrem nord oriental de la plataforma.

El 1708 es reforma el bastió de protecció de l'entrada principal al recinte fortificat amb la construcció del baluard del Revellí o de la Mitja Lluna i, segons les fonts (TORT 1991, 31), l'any 1710 s'inicia l'enderroc de les construccions d'origen medieval localitzades a la Llengua de Serp, bastió que sembla que al 1737 ja està enllestit.

Altres obres menors realitzades en aquests primers anys de l'ocupació borbònica consistiren en l'obertura de troneres en el baluards del Rei i al Balcó de Pilats, un cop el palau del bisbe ja havia estat enderrocat, fet que es va produir entre els anys 1707 i 1714. També s'obren troneres en el baluard de l'Assumpció que, a més a més, fou reformat amb la construcció del mur de tancament sud, que uneix el baluard amb la base de la torre del campanar de la Seu Vella.

El 1725, formant part d'una ampla campanya constructiva de casernes pels territoris de la monarquia, l'enginyer director del Principat, Alejandro de Rez, establí un projecte de reestructuració que afecta principalment el baluard del Balcó de Pilats. Aquest projecte, que volia integrar en un mateix conjunt homogeni tot el perímetre format pel sistema de muralles i els quatre baluards (del Rei, de Louvigny, de la Reina i de l'Assumpció), es va executar amb algunes petites modificacions entre 1725 i 1737 (MUÑOZ 1991, 387).

En el mateix període de temps cal situar la construcció del mur de tancament oest del baluard de Louvigny, que funciona també com a límit est de la plaça Alta de Louvigny. En el moment de construcció d'aquest nou tancament, es refà el tancament nord de la plaça Alta, que fins aleshores havia estat constituït per la muralla medieval, eliminant les torres de planta quadrada, que fins aleshores havien sortit dibuixades reiteradament als plànols històrics.

Les obres per millorar la defensa del nucli central del turó es finalitzen amb la dotació de troneres a les muralles de tancament del baluard de Louvigny i a la mateixa muralla de tancament nord del recinte del

palau de la Suda. Es construeix també un mur que protegeix el camí que va des de l'accés principal fins a l'antic palau Reial, que, recordem, des del segle XVII funciona com a caserna militar.

A partir de 1737 s'estenen les obres de fortificació cap a les zones més exteriors. El detallat plànol de Marcos T'Serstevens, datat al 1737, recull les propostes per la banda nord-oriental. En aquest projecte es distingeix entre les obres projectades i aquelles que ja estan iniciades. Per millorar la defensa d'aquesta zona s'uneix el baluard de la Mitja Lluna, que protegia l'accés principal, amb el baluard del Rei, aprofitant en el seu traçat diferent trams de la muralla medieval que tancava aquesta banda del barri de la Suda, creant així una nova línia de contrabaluards.

S'inicia en aquest moment la construcció d'una estructura amb la finalitat de defensar la porta dels Bernats, que donava accés a la banda sud del turó. Malgrat la confusió pel que fa a l'origen i la perduració d'aquest portal, segons les fonts es remunta a l'època medieval fou incorporat al baluard de Brito al segle XVII (LLADONOSA 1976, 402), i sembla que fou tapiat i reobert en més d'una ocasió. La presència d'aquest petit bastió defensiu només s'entén si es té en compte la necessitat de protegir l'esmentat accés.

De 1746 (MUÑOZ 1991, fig. 2) data el projecte que preveu la definitiva adaptació de la Seu Vella i la Canonja com a caserna d'infanteria. La catedral va ser dividida en dos pisos, per poder acollir els dormitoris de la tropa i el magatzem d'artilleria, mentre que la Canonja es va destinar a allotjar els comandaments militars.

Entre 1758 i 1794 es finalitza la fortificació de la banda oest del turó amb la construcció de tota una sèrie de murs a la part central, que fan alhora d'elements defensius i de murs de contenció dels diferents desnivells i terrasses. S'acaba també el mur iniciat en la fase anterior per protegir la porta dels Bernats i es dota de troneres la línia de muralles dels baluards de la cara nord, als murs del baluard de la Reina, al bastió de la Mitja Lluna i a l'extrem nord del mur que uneix el baluard del Rei i de l'Assumpció.

Els successos polítics europeus de començaments del segle XIX van repercutir a Espanya, i, naturalment, a la ciutat de Lleida. Espanya havia firmat la seva adhesió al bloc antianglès el 19 de febrer de 1807 i més tard, amb l'acord de Fontenbleau, ratificava el seu suport a França. Aquest tractat va facilitar les pretensions de França i en començar l'any 1808, un exèrcit comandat pel general Dupont entrava al nostre país. La revolta contra la submissió francesa no es féu esperar molt temps i el 2 de maig de 1808 Madrid iniciava l'esclat. La ciutat de Lleida, com en altres ocasions, fou la primera del Principat en adherir-se a la revolta. El 28 de maig de 1808 es jurà odi als francesos i es reconeixia Ferran VII com a únic rei d'Espanya en la jornada denominada "Els sagraments dels Lleidatans".

Entre 1794 i 1810 s'estén a tota la vessant est i sud el glacis creat en el segon terç del segle XVIII, que anava des de l'extrem nord-est del contrabaluard de Louvigny fins l'extrem nord-est del de la Reina. Es trenca, doncs, el mur per aquest darrer extrem i es prolonga la línia fins arribar a la Llengua de Serp.

Altres obres que hem d'incloure en aquest període són la prolongació del mur de tancament de la plaça

alta de Louvigny, que es dota de troneres, la divisió longitudinal del baluard del Rei mitjançant un mur amb la fonamentació de pedra i l'alçat de tàpia i la prolongació del mur de protecció de la part occidental del bastió que defensava la porta del Bernats.

El 16 d'abril de 1810 les tropes franceses comandades pel mariscal Suchet aconsegueixen rodejar la ciutat i la sotmeten a un setge que dura un mes escàs. El dia 13 de maig entren a dins de la ciutat i s'inicia un període de 4 anys de govern francès que conclourà l'any 1814 quan, després del setge del baró d'Eroles, són expulsats de la ciutat.

Les conseqüències de la guerra de la Independència no foren millors que les de conflictes anteriors i incidiren en gran mesura en les estructures defensives del turó. Destaquen els efectes de l'explosió del polvorí localitzat a la torre d'homenatge del palau de la Suda. Explosió intencionada que es produí la nit del 16 de juliol de 1812 i que va destruir especialment tot el flanc de llevant del palau, i que també devia afectar amb força els trams de cortina i baluards de la falsa Braga, incidint molt especialment a les de la vessant est, que, segons es desprèn del plànols militars, presentava un lamentable estat de conservació des de mitjan segle XVIII. La construcció d'una nova falsa Braga que envoltava el castell no es va fer esperar, essent les mateixes tropes franceses les encarregades de dur-la a terme. Altre cop la història del turó entesa com a fortificació és la combinació dels elements deixats pels perdedors, els destruïts per la guerra i els construïts pels nous defensors.

El 1826 es reforça el tancament més occidental, resseguint bona part de l'antic traçat de la muralla medieval, que en algun tram sembla que es va conservar. És en aquest moment quan es construeix la porta del Lleó que dona actualment accés al conjunt fortificat.

Les obres documentades a la segona meitat del segle XIX corresponen a fases arqueològiques definides al recinte del palau de la Suda, que recordem que està pràcticament excavat en la seva totalitat, fet que facilita l'establiment de les fases constructives. Entre 1847 i 1851, desmuntada la banda est de la falsa Braga, que envoltava el palau des de 1812, es construeix un mur que divideix la plaça Alta de Louvigny, on es traça un nou camí d'accés a la Suda per aquesta banda del turó. Finalment, entre 1865 i 1881 es construeix l'actual tancament del recinte del palau per la seva vessant sud i est, que aprofita part de l'esmentada falsa Braga en el seu traçat i que en la banda est està estretament relacionat amb la construcció d'un camí d'accés al palau per aquesta vessant.

Les obres de fortificació de la plaça de Lleida iniciades al segle XVII no afectaren únicament el turó, sinó que, a més de convertir-lo en una ciutadella aïllada, també van comportar importants mutilacions a la part baixa de la ciutat. Per raons defensives, no sempre compartides pel govern municipal, es van enderrocar els monestirs i convents *extramurs*, i així mateix, el barri de Cappont fou sacrificat per construir les defenses del pont.

S'erigí també a causa d'aquest conflicte una nova muralla al front de Magdalena, per protegir el sector més vulnerable de la ciutat. Muralla que quedava dins del perímetre urbà i que en el moment de la seva

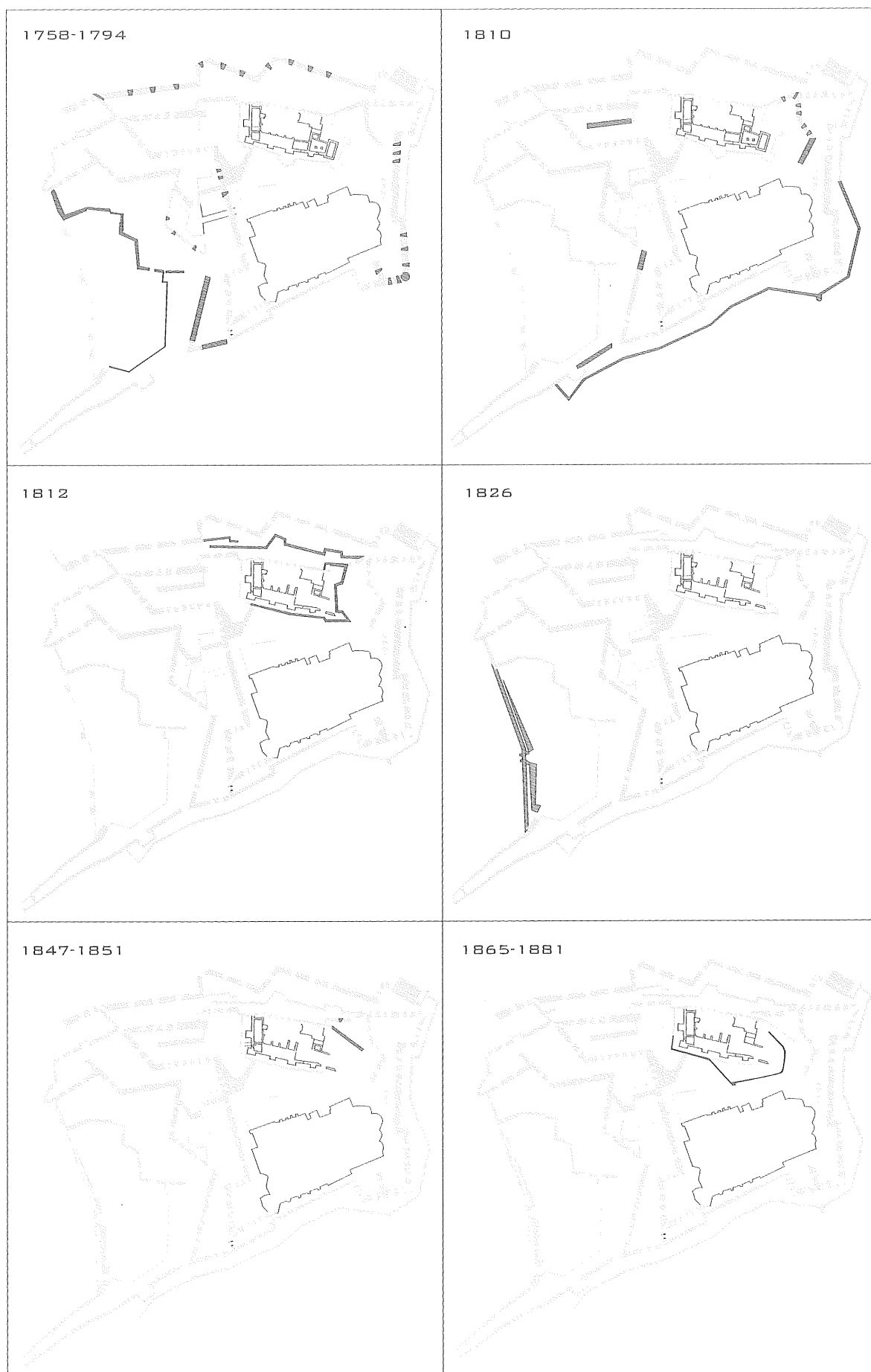

Fig. 10. Evolució constructiva de la fortalesa del turó de la Seu Vella (II).

construcció funcionava com una segona línia de defensa. Al segle XVIII, amb la declaració de zones polèmiques de guerra, l'àrea de la ciutat compresa entre aquesta nova muralla i el tancament medieval romandrà, com altres zones de la ciutat, sota la tutela militar i serà enderrocada, i per tant la muralla nova es convertirà en el tancament d'aquesta banda de la ciutat.

El setge de l'exèrcit napoleònic comandat pel Mariscal Suchet al 1810 i l'explosió del polvorí de la Suda dos anys més tard, van deteriorar aquest tancament fins al punt que les tropes franceses van construir una nova muralla, amb un traçat paral·lel a l'anterior, però en aquest cas feta de terra i incorporant l'església de Santa Maria Magdalena en el seu traçat. L'any 1814 té lloc l'últim setge que patí la ciutat en època moderna sota el comandament del baró d'Eroles, que va permetre la presa de la ciutat i l'expulsió de les forces d'ocupació franceses. De nou, l'atac es produí pels baluards del Carme i de Magdalena, que van quedar greument afectats.

La segona meitat del segle XIX es va caracteritzar per importants canvis polítics i econòmics, que van imposar una nova mentalitat urbanística que defensava l'enderroc de tots aquells elements del passat que dificultaven l'expansió de la ciutat. I tal com ja havia passat l'any 1838, en què en lloc de reparar es va enderrocar l'església de Santa Maria Magdalena, afectada per l'explosió del polvorí de la Suda, a inici de 1861 s'enderroquen les muralles i baluards que encotillaven la ciutat.

Hem vist com a causa dels diferents esdeveniments bèl·lics que afectaren la ciutat de Lleida en època moderna, la ciutat va anar reduint el seu perímetre urbà. Malgrat aquesta reducció de l'espai, l'urbanisme d'època moderna es caracteritzà per una marcada continuïtat dels eixos bàsics de la ciutat, que generalment es pavimentaran amb còdols i que reproduiran la xarxa viària medieval.

En l'arquitectura domèstica, a partir del segle XVI s'abandona la tradicional estructura de cases amb pilars d'època medieval i es generalitza una nova tipologia d'unitats domèstiques de dimensions més reduïdes, en alguns casos sorgides de la divisió de les cases de la fase anterior. Cases que pavimenten els seus vestíbuls amb mosaics de còdols i que incorporen a la seva construcció estructures, en una planta subterrània, relacionades amb la fermentació del vi com són els cups i els cellers. La generalització d'aquestes estructures, fet que ha quedat palès en la majoria de sondejors i excavacions realitzades en el centre històric de la ciutat, posa de manifest la consolidació d'una economia agrícola enfront de les activitats artesanals que havien predominat en època

medieval. Malgrat això, hi ha barris, com el de Sant Llorenç, que continuaran desenvolupant les activitats tradicionals, en aquest cas es tracta d'un barri de terrissaires, com demostren les troballes dels forns del Patí en Miqueló i del testar del carrer Sant Anastasi.

La documentació dels centres de producció i de conjunts ceràmics ben datats per esdeveniments històrics, ens ha proporcionat un important coneixement de la vaixella de taula d'època moderna.

Destaca pel seu volum l'important conjunt ceràmic de la segona meitat del XV i primer terç del XVII recuperat a la intervenció realitzada al carrer Cavallers, 10, on en la vaixella de taula conviuen les escudelles i plats de reflex metàl·lic de Manises, amb les imitacions que fan d'aquestes els tallers aragonesos. Al llarg de la segona meitat del segle XVI i fins al primer terç del XVII, si bé hi ha una continuïtat en el repertori formal dels conjunts, les produccions més característiques són les acabades de blanc estannífer sense decorar, els reflexos metàl·lics i el verd i manganès dels tallers de Muel, Barcelona i Reus. Amb la mateixa cronologia hem documentat, al carrer Remolins, un forn on destaca una curiosa producció amb decoració blava i policroma de peces, que de vegades, imita les formes i decoracions amb pinzell-pinta dels reflexos metàl·lics de Reus i Barcelona.

En els estrats corresponents a la destrucció del barri de Cappedon (1642-1643), queda reflectit l'inici de les produccions locals decorades amb blanc i blau produïdes en tallers com els documentats al carrer Sant Anastasi, que es converteixen en les produccions majoritàries en detriment de la vaixella blanca i reflex metàl·lic de la fase anterior al mateix temps que es documenta la testimonial aparició de les primeres decoracions amb policromia.

Durant la segona meitat del XVII i la primera dècada del XVIII es produeix un equilibri entre les ceràmiques amb blau i les policromes. Apareixen de forma poc representativa les porcellanes toves decorades amb blau de dos tons.

Al llarg de la primera meitat del segle XVIII, es produeix un augment de les produccions policromes, que passen a ser majoritàries. I també es constata un important increment en les porcellanes toves i dures que acabaran per configurar la vaixella de taula d'època contemporània.

Isabel Gil Gabernet
Ana Lorient Pérez
Meritxell Molins Vall
Marta Morán Álvarez
Xavier Payà i Mercé

Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida

Bibliografia

ABEL 1988

V. Abel, "La ceramique du xvi siecle sur le site de la bourse: premiers élément pour una typologie à Marseille", *Archeologie du midi medieval*, VI, Paris, 1988, 161-172.

BARDINA 2001

E. Bardina, "Un forn de ceràmica d'època moderna a la intervenció arqueològica del carrer Cardenal Remolins (Lleida)", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 10, 337-351, Lleida, 2001.

BARRIENTOS 1999

A. Barrientos, "La torre de San Antonio y la muralla nueva de Magdalena. Dos ejemplos de fortificación moderna en Lleida", *II Jornadas de Fortificaciones Modernas*, Cartagena, 1999.

CATLLAR, ARMENGOL 1987

B. Catllar i P. Armengol, *Atlas de Lleida (segles xvii-xx)*, Lleida, 1987.

CAMPS *et al.* 1986

P. Camps, J. Markalain, M. C. Querol i D. Serra, *Memòria de l'excavació arqueològica a la Suda (1986)*, inèdita.

ESPAÑOL 1966

F. Español, "El castillo real de Lleida en época moderna", *Anuario de Estudios Medievales*, 26, vol. 1, Barcelona, 1966, 437-486.

FRESQUET, SOLSONA 1993

J. Fresquet i E. Solsona (redactors), *Pla Director de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, 1993.

GARCÍA, PAYÀ 1999

E. García i X. Payà, "Excavacions a l'antic barri de Cappont i la a la sèquia de Torres", *Iltirta. Arqueologia*, 2, Lleida, 1999.

GIL *et al.* 1993

I Gil, A. Lorient i X. Payà, *Memòria de la intervenció de la Suda. INT-30*, inèdita.

GIL 1995

I. Gil, *Memòria de la intervenció INT-41. Carrer La Parra*, inèdita.

GIL 1996

I. Gil, *Memòria de la intervenció INT-47. Carrer Costa Magdalena (primera fase)*, inèdita.

GIL 2000

I. Gil, *Informe de la INT-101. Carrer Democràcia*, 6-8, inèdit.

GIL 2001

I. Gil, *Memòria de la intervenció INT-90. Carrer Democràcia*, 21, inèdita.

GIL, LORÉS 1999

I. Gil i I. Lorés, "Edificis històrics a l'antiga casa d'exercicis. Resultats de la intervenció historicoarqueològica a l'antiga Canonja de la Seu Vella de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 9, Lleida, 1999, 291-324.

GIL, PAYÀ 1996a

I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció INT-32. Antiga Caserna de Cavalleria*, inèdita.

- GIL, PAYÀ 1996b
I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció INT-52. Contraguàrdia de la Reina*, inèdita.
- GIL, PAYÀ 1996c
I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció INT-49. Turó vessant nord-est*, inèdita.
- GIL, PAYÀ 1996d
I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció INT-48. Turó vessant sud-est. Campanya de 1995*, inèdita.
- GIL, PAYÀ 2000
I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció de la Suda. INT-30. Campanya de 1997*, inèdita.
- GIL, PAYÀ 2001
I. Gil i X. Payà, *Memòria de la intervenció INT-48. Turó vessant sud-est. Campanya de 1997*, inèdita.
- GONZÁLEZ *et al.* 1998
J. R. González, E. Balasch i J. L. Rodríguez, *Visions de la Seu Vella*, Amics de la Seu Vella, Lleida, 1998.
- GONZALO *et al.* 1997
J. L. Gonzalo, A. Ribes i O. Uceda, "Els setges de Lleida, 1644-1647", *Iltirda*, 1, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1997.
- LAFUENTE 1999
A. Lafuente, *Intervenció Arqueològica al carrer la Parra de Lleida (INT-103)*, inèdita.
- LÁZARO 1987a
P. Lázaro, "La ceràmica catalana decorada de època moderna, s. XVI-XVIII", *Centre de Documentació*, dossier V, Societat Catalana d'Arqueologia, Barcelona, 1987.
- LÁZARO 1987b
P. Lázaro, *Excavació d'urgència al Carrer de Sant Anastasi - Lleida*, SSTT. de Lleida, inèdita.
- LLADONOSA 1956
J. Lladonosa, *Divulgaciones Leridanas*, Artis Estudios Gráficos, Lleida, 1954.
- LLADONOSA 1970
J. Lladonosa, "Santa Maria l'Antiga, primitiva Canonja de Lleida (1149-1278)", *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet*, Abadia de Poblet, 1970.
- LLADONOSA 1971
J. Lladonosa, "Lleida durant la guerra dels Segadors", *Episodis de la història*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1971.
- LLADONOSA 1976
J. Lladonosa, *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, vol. IV, segona edició, Artis Estudios Gráficos, Lleida, 1976.
- LLADONOSA 1979
J. Lladonosa, *La Suda, Parròquia de la Seu de Lleida*, Lleida, 1979.
- LORÉS 1993
I. Lorés, "Estudi històric. Apunts d'història de l'art sobre la Seu Vella.", a J. Fresquet i E. Solsona (redactors), *Pla director de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, 1993, 11-85.
- LORÉS 1996
I. Lorés, *Inventari de fragments lítics de l'Antiga Caserna de Cavalleria i d'intervencions arqueològiques*, inèdita.
- LORÉS, GIL 1999
I. Lorés i I. Gil, "L'Antiga Canonja de la Seu Vella de Lleida: noves aportacions a l'evolució arquitectònica del conjunt dels seus edificis", *Seu Vella, Anuari d'Història i Cultura. Associació d'Amics de la Seu Vella*, 1, Lleida, 1999, 15-93.
- LORIENTE 1990
A. Lorient, *L'horitzó andalusí de l'antic Portal de Magdalena*, Monografies d'Arqueologia Urbana, 2, Lleida, 1990.
- LORIENTE 1992
A. Lorient, *Informe de la intervenció arqueològica a la Llengua de Serp (Int-31)*, inèdita.
- LORIENTE 2001
A. Lorient, "La vaixella andalusina de la primera meitat del segle x apareguda a la ciutat de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 10, 293-318, Lleida, 2001.
- LORIENTE *et al.* 1996
A. Lorient, I. Gil i X. Payà, "Arqueologia en el Pla Especial del Turó de La Seu Vella de Lleida", *Ressò de Ponent*, 136, Lleida, 1996, 32-37.
- LORIENTE, OLIVER 1992
A. Lorient i A. Oliver, *Excavacions a l'Antic Portal de Magdalena*, a Monografies d'Arqueologia Urbana, 4, Lleida, 1992.
- LORIENTE, PAYÀ, BIOSCA 1996
A. Lorient, X. Payà i E. Biosca, "Arqueologia urbana a Lleida: les intervencions al barri de Cap Pont, la sèquia de Torres i el solar de l'antic Cinema Catalunya", *Tribuna d'Arqueologia. 1994-1995*, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1996, 143-160.
- LLOP 1991
J. Llop, "Les intervencions urbanístiques a l'entorn de la Seu Vella", *Actes del Congrés de la Seu Vella (Lleida 6-9 de març de 1991)*, Lleida, 1991, 212-214.
- NAVARRO *et al.* 1999
A. Navarro, E. Solsona i J. Fresquet, "La Seu Vella de Lleida i el Pla Director", *Simposi Conservació del patrimoni monumental en la perspectiva del tercer mil·leni. Restauració, ús, manteniment... Nous criteris?*, (Lleida, 6-8 de març de 1997), Lleida, 1999, 173-182.
- MORÁN 2000
M. Morán, "Intervenció arqueològica al nou accés a la llengua de Serp", a *Butlletí de l'Associació Amics de*

la Seu Vella, 9 i 10, juliol-setembre i octubre-novembre, Lleida, 2000.

MUÑOZ 1991

J. M. Muñoz, "La Seu Vella de Lleida. Un recinte urbà medieval reconvertit al segle XVIII", *Actes del Congrés de la Seu Vella (Lleida 6-9 de març de 1991)*, Lleida, 1991, 387-391.

OLIVER, PRIM 1995

A. Oliver i T. Prim, *Arqueologia de la Lleida Secreta*, Lleida, 1995.

OLIVES 1944

M. Olives, "Lérida en la primera mitad del siglo XIX", *Ilerda*, II, Lleida, 1944, 35 i ss.

PUIG, SÁEZ 1999

R. M. Puig i C. Sáez, "Primeres intervencions segons el pla Especial del Turó de la Seu Vella", *Actes del Simposi Conservació del patrimoni monumental en la perspectiva del tercer mil·lenni. Restauració, ús, manteniment... Nous criteris?* (Lleida, 6-8 de març de 1997), Lleida, 1999, 182-206.

RABASA, RABASA 1983

J. Rabasa i F. Rabasa, "El suministro de agua potable a la ciudad de Lérida", *Ilerda*, XLIV, *Miscel·lània Homenatge a Josep Alfons Tarragó i Pleyan*, Lleida, 1983, 305-428.

TORT 1991

J. Tort, *Estudi del turó de la Seu Vella. Gènesi i evolució de la ciutadella i les construccions militars al Turó de la Seu Vella de Lleida*, inèdit.